

Nataša Golob

Prvi ljubljanski škof Sigismund pl. Lamberg: zadolžnica za knjige, izposojene 22. januarja 1478, in darilna listina, izstavljena 16. marca 1484

Golob Nataša, ddr., zaslužna profesorica, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, SI-6274 Šmarje, Gažon 37, natasa.golob@ff.uni-lj.si.

Prvi ljubljanski škof Sigismund pl. Lamberg: zadolžnica za knjige, izposojene 22. januarja 1478, in darilna listina, izstavljena 16. marca 1484

Petnajst let po prevzemu škofovskih insignij si je prvi ljubljanski škof Sigismund pl. Lamberg od kapitlja izposodil 56 knjižnih enot. Ko jih je šest let pozneje podaril, je v darilni listini navedek, da so knjige v veliki meri osebna last, iz njegovih študijskih let, tudi naročene pri kopistih. V celoti je v listinah navedenih 56 knjižnih enot; to so smotrno izbrana dela, potrebna za opravljanje škofovskih nalog. Zaradi

Ključne besede: Škof Sigismund pl. Lamberg, izposojene knjižne enote, kanonsko pravo, renesančni humanizem, Ljubljana, Gornji Grad.

Golob Nataša, PhD, Professor Emerita, Department of Art History, Faculty of Arts, University of Ljubljana. SI-6274 Šmarje, Gažon 37, natasa.golob@ff.uni-lj.si.

Sigismund of Lamberg, the First Bishop of Ljubljana: A Borrower's Note from 1478 and a Deed of Donation from 1484

Fifteen years after having received the episcopal insignia, Sigismund of Lamberg, the first Bishop of Ljubljana, borrowed 56 book units from the chapter. When he donated them six years later, the deed of donation contained a note saying that, for the most part, these books were his personal property from his student years or commissioned from copyists. There are 56 book unit listed in these deeds; these are systematically selected volumes that were required for performing episcopal tasks. Their titles are generalized and frequently lack authors' names; consequently, the paper at hand focuses on the identification of book units and on the question of if these are contemporary writings, as well as on the contemplation on the expressions of the early humanist thought.

Keywords: Bishop Sigismund of Lamberg, borrowed book units, canon law, Renaissance humanism, Ljubljana, Gornji Grad.

Izhodišča

Dve listini s popisom knjižnih enot, ki si jih je ljubljanski škof Sigismund pl. Lamberg izposodil iz kapiteljske knjižnice, šest let pozneje pa podaril, posredujeta dragoceno, četudi delno informacijo o tem, katere in kakšne knjige je kapitelj premogel 15 let po ustanovitvi škofi je, kaj je Lamberg potreboval za svoje delo in katere vsebine je izbral. Pri branju obeh listin sem se vprašala, kaj lahko razberemo glede materialnih lastnosti naštetih knjižnih enot, še bolj pa me je mikalo ugotoviti, kateri avtorji in katera dela se skrivajo za mnogokrat posplošenimi vpisi. Ker vsak pisec članka sledi svojim ciljem, sem si želela pojasniti stališče, da so med navedenimi knjižnimi enotami tudi nadvse sodobna besedila. Poleg tega so dobro znane besede Milka Kosa, zapisane v katalogu srednjeveških rokopisov v Sloveniji, da knjižnica v benediktinskem samostanu Gornji Grad, ki je po vtelesitvi ljubljanski škofi ji postal del njenega imetja, ni bila skromna.¹ Zato sem dodala nekaj vrstic o rokopisih, ki so bili v Gornjem Gradu pred ustanovitvijo ljubljanske škofi je, rokopisi pa so izpričani po dokumentih ali pa so še ohranjeni.

Poleg tega sem zapisala, da si je Lamberg lahko priskrbel izvode zaželenih besedil iz širšega evropskega, a predvsem padovanskega in avstrijskega okolja, s katerima je bil študijsko in delovno povezan več desetletij. Pri odpiranju pogledov na zgodnji humanizem² pa je bila – glede na takratno pronicanje italijanskih humanističnih nazorov v dunajsko svetno in cerkveno okolje – očitno še precej nejasna meja med (odlično) latinščino kot orodjem za delovanje in latinščino kot predmetom fi lološke znanosti. Jezik je bil vseskozi pomemben element v prodiranju humanističnega zavedanja in zato je pomembna pripomba Alfonsa Lhotskega, da humaniste odlikuje (in razlikuje od starejših generacij) veselje do študija, radovednost ter da so humanistična stališča in obvladovanje vsebin izraz osebne prezentacij³ vse to temelji na številnih sodobnih in starejših besedilih, katerih naslovi so na obeh Lambergovih listinah vsaj orisno predstavljeni, poleg tega je vsaj pogleda vreden seznam knjig, nakupljenih za Artistično fakulteto na Dunaju v 3. četrtini 15. stoletja. Dotoki rokopisnih in tiskanih

¹ Kos – Stelè, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, str. 88.

² Stališča do zgodnjega humanizma in oznake, kaj je bistvo, so neizmerno različne. V 15. stoletju so vendarle šteli za *conditio sine qua non*, s katero so neki osebnosti naklonili odličnost humanista, znanje obeh klasičnih jezikov. S tem pogojem pa tudi Aeneas Silvio Piccolomini ni veljal za prvovrstnega humanista (četudi se je dve leti učil grščine pri Francescu Filelfo). Prim. Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät*, str. 126 dalje; o Piccolominijevi grščini str. 143.

³ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät*, str. 76, 188.

knjig, z vsebinami antične in sodobne italijanske književnosti, so oblikovali celotno razpoloženje do umetnosti in intelektualnih obzorij. – Na Lambergovih listinah in v zapisnikih nakupov za dunajsko univerzo se ponovijo naslovi nekaterih knjig, zato sem si dovolila pristaviti nekaj besed o teh vzporednicah.

Zadolžnica škofa Sigismunda Lamberga za izposojene knjige in listina o njegovi daritvi

Nadškofijski arhiv Ljubljana hrani v zbirki listin dva večja pergamentna dokumenta, ki sta razlog tega zapisa (NŠAL 101, št. 456 in 468, sl. 1 in 2). Starejši je zadolžnica za knjige, ki si jih je škof Sigismund Lamberg 22. januarja 1478 izposodil pri ljubljanskem kapitlju. Listina (320 x 340 mm) je bila podpisana v gornjegrajskem samostanu v ljubljanski škofi ji: *in monasterio Obernburg nostrae Labacensis diocesis*. Šest let pozneje, 16. marca 1484, je Sigismund Lamberg v ljubljanski škofijski dvorani, *Labaci in aula nostra episcopali*, podpisal še eno listino (525 x 400 mm), s katero je stolnemu kapitlju daroval svoje škofovske insignije in knjigê.

Dokument o izposoji je bil v literaturi večkrat obravnavan; prva obširnejša in natančna predstavitev je prišla izpod peresa Primoža Simonitija, ki je prav s to listino razgrnil širjave humanističnih konceptov, kakršne so razvidne iz dotokov knjig v cerkvene in posvetne knjižnice. Simoniti je tudi prvi orisal značaj izposojenih knjižnih enot: to je vpogled v pomen besedil, ki se spričo njegovega globokega poznavanja časa in tvarine zdi prekratek; kar je zapisal, je še vedno neprekosljivo, za vse, ki si listine niso ogledali v Nadškofijskem arhivu, je dodal reprodukcijo⁵

Jukstapozicijo reverzu je zapisal Günther Bernhard, ki je v članku o daritvi škofa Lamberga leta 1484 orisal razmerje med izposojenimi in podarjenimi knjigami; Bernhard je prispeval diplomatično transkripcijo te listine. Znotraj širše predstavitve ljubljanskega stolnega kapitlja je Lilijana Žnidaršič Golec opozorila, da je listina o izposoji tisti pisni dokument o humanistični literaturi pri nas, s katerim se prične tok novih teoloških, antikvarnih in znanstvenih del. S tem člankom je odprla dodatne informacije o širjenju humanizma med Slovenci, ki se je z Lambergom nesporno uveljavil v okvirih cerkvenega vrhá. V knjigi o celoviti predstavitvi naše zgodovine je o obeh listinah kleno predstavitev in opredelitev mnogoterih pomenov zapisal Peter Štih: o tem beremo v poglavju o srednjeveški književnosti in knjižnicah. Besede, da listini razkrivata obstoj gornjegrajske in ljubljanske kapiteljske knjižnice ter dajeta vpogled v zasebno knjižnico visokega prelata, se prepletajo z jasnim opozorilom, da je na seznamu najti mnoga nova ali celo najnovejša delá.

⁴ Na koncu tega prispevka je razpredelnica s podatki o knjižnih enotah, ki jih imenujeta oba dokumenta: številke 1–56 se nanašajo na zapisano izposajo, številke 0–55 z dodano črko *d* pa na darilno listino; v tretjem stolpcu so zapisana imena identifi ciranih avtorjev in sedaj veljavni naslovi njihovih del.

⁵ Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 51–61.

⁶ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 187–196. Prepis listine na str. 192–196. Tudi: Bernhard, *K arhivu in knjižnici*, str. 157–158.

⁷ Žnidaršič Golec, *Die Domherren von Laibach*, str. 85–108.

⁸ Štih, *Od 6. do konca 15. stoletja*, str. 204.

Vsebina dokumenta o izposoji je postala širše dostopna z razstavo »Odlično mesto ljubljansko in njegov prvi škof Sigismund Lamberg. 1420–1488«: besedilo je prepisala in prevedla Julijana Visočnik, tako da je v razstavnem katalogu objavljeno latinsko in slovensko besedilo!⁹ Samo eno leto pozneje je izšla monografija z regestami listin med leti 1140 in 1500, ki jih hrani Nadškofski arhiv v Ljubljani; monografiji jo je pripravil Jure Volčjak in je objavil strnjena prevoda obeh listin, tako da sta splošno dostopni.¹¹

Ker je Lambergov reverz prvi pri nas ohranjeni tovrstni dokument, je v celoti vreden pozornosti; zapisan je v lepi bastardi. Uvodni del, ki navaja obveznosti izposojevalca do lastnika, je protokolarno-pravni zapis in se v prevodu glasi takole: *Mi, Sigismund, po milosti Božji in po milosti Apostolskega sedeža, škof ljubljanski itd. Razglašamo vsem in vsakemu posebej, da bom pregledal pričujoče pisanje in [si izposodil]¹² od našega prečastitega ljubljanskega kapitlja nekaj knjig in spisov, katerih naslovi, imena in opisi so zapisani spodaj, izkazani z naslovom in smo jih prejeli ne drugače, ne drugje in ne na drug način opremljene kot z omenjenim naslovom in jih imamo pri sebi ter jih hranimo tako dolgo pod omenjenim naslovom, da jih lahko uporabljamo, dokler jih omenjeni kapitelj ne bo terjal, zahteval in prejel od nas. V dobri veri, brez goljufi je in prevare tako obljublamo, da kadarkoli bo naš že omenjeni kapitelj od nas s pričujočim pisanjem zahteval omenjeno glede knjig in rokopisov, bo, kot se nam prijazno dovoli, našel pripravljene [knjige in rokopise]¹³ in ko jih bo želel imeti za sam kapitelj ali zanj in njegove predstavnike ali za zakonitega zastopnika bomo brez kakršnegakoli nasprotovanja rade volje in skrbno želeli vrniti, dati nazaj in izročiti. In če bi pred zahtevo našega kapitlja ali po naši dobri volji, da se knjige vrnejo, predajo ali izročijo, se mi poslovili od življenja, želimo, da bi se ta isti naš kapitelj zaradi naše smrti prijazno in primerno nekako pomiril. Ta isti kapitelj po tovrstnem umiku sam ali po advokatu ali po svojem zakonitem zastopniku ukrepa glede knjig ali rokopisov. Ker so [knjige in rokopisi]¹⁴ njihovi, jih, kjerkoli že so, najde, zahteva, terja, prejme, dvigne in pospeši in jih lahko prinese nazaj, odloži in shrani v svoji knjižnici med svojo lastnino brez kakršnekoli goljufi je in prevare.*

Sigismund Lamberg je s tem protokolom narekoval vse okoliščine glede izposoje; z njim je zavaroval kapiteljsko knjižnico kot upravičeno lastnico izposojenega gradiva kot sebe in hkrati naložil obveznosti osebam, ki bi ob njegovi smrti prevzele ob drugih predmetih tudi izposojene knjige.¹⁵ Na drugi strani pa iz

⁹ Dolinar – Golob, *Odlično mesto ljubljansko*, sl. na str. 27.

¹⁰ Prepis latinskega besedila: Dolinar – Golob, latinska transliteracija str. 85–88, slovenski prevod: str. 89–91.

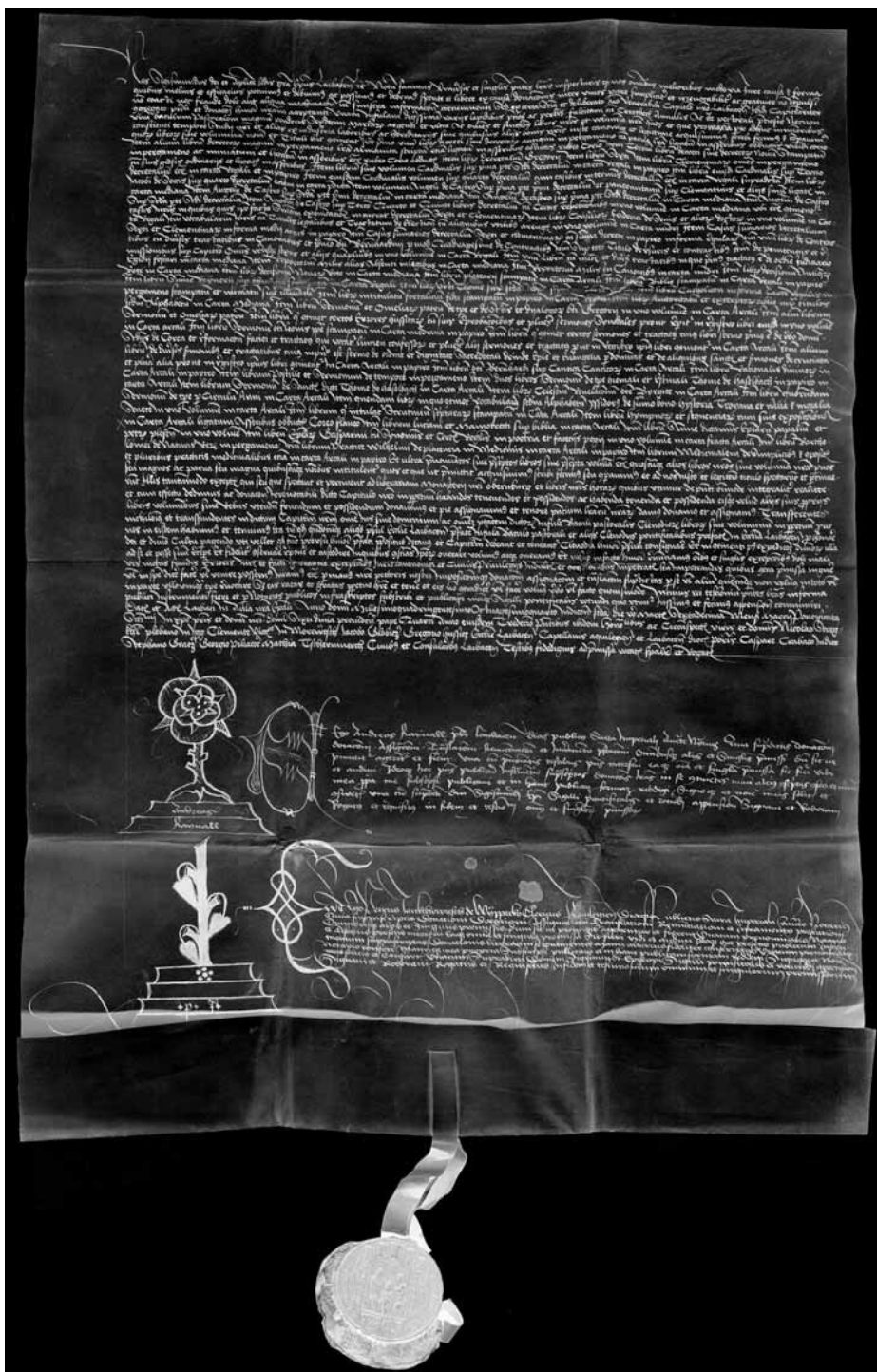
¹¹ Volčjak, *Listine Nadškofskijskega arhiva Ljubljana*, str. 481–483 in str. 493–495.

¹² Dodala N. Golob.

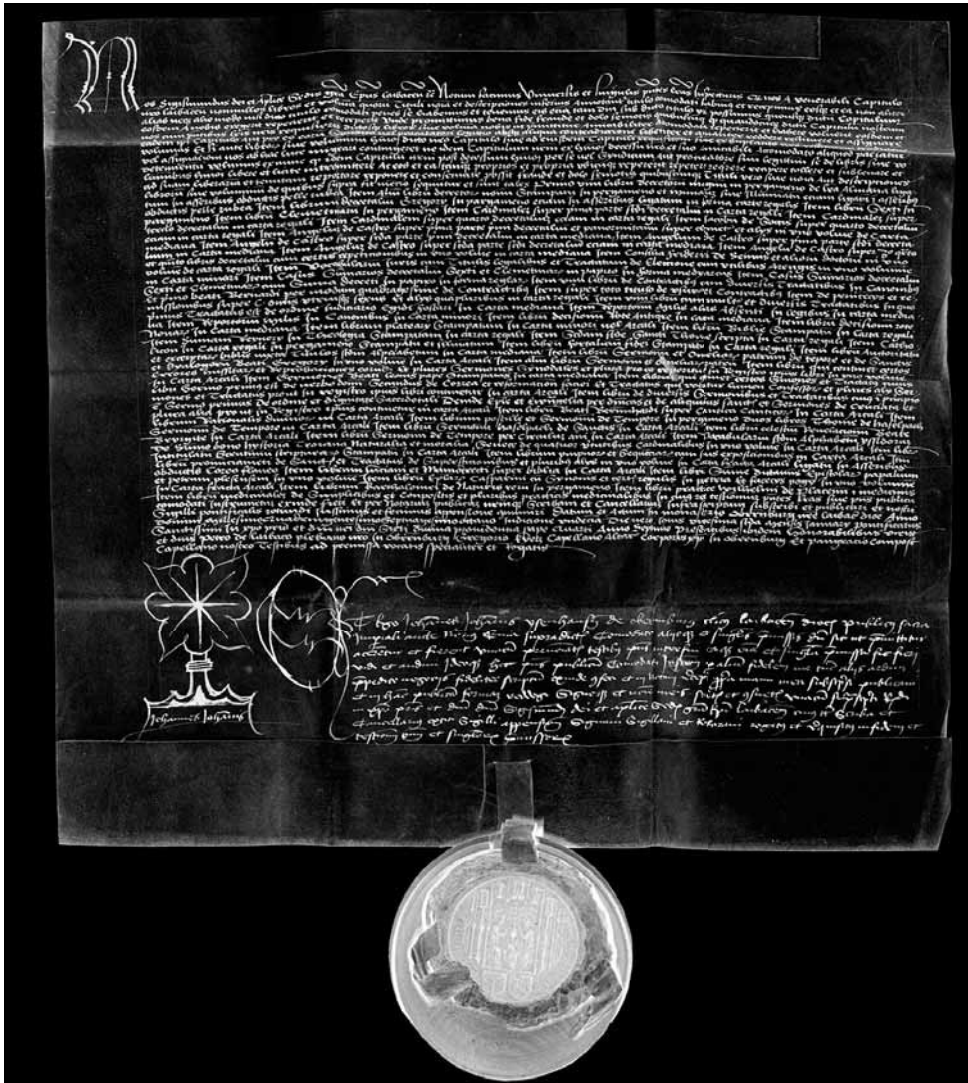
¹³ Dodala J. Visočnik.

¹⁴ Dodala J. Visočnik.

¹⁵ Praviloma uporabljam samostalnik »knjiga« ali bolj odprto dvobesedno zvezo »knjižna enota«; v reverzu je jasno imenovanih samo osem tiskov, kar je najbrž samo delna informacija, pri rokopisih – vsaj nekaj enot je bilo rokopisnih – pa je le nekaj nedvoumnih pripomb, da gre za rokopisne enote.

Slika 1: Reverz za izposojene knjige, NŠAL 101, št. 456.

Slika 2: Darilna listina, NŠAL 101, št. 468.

darilne listine leta 1484 veje odločenost, da je dolžan urediti pozemske obveznosti in ne pustiti nedokončane naloge, povezane z vračilom izposojenih knjig; poleg drugih materialnih dobrin so vse podarjene knjižne enote navedene v tej, šest let poznejši listini.

Protokol, zapisan na reverzu, je podobno strukturiran kot na mnogih vsebinsko vzporednih listinah iz srednjeevropskega prostora. Vsak uvodni paragraf pač ustreza specifi čnim danostim in vedno je pomemben segment celote, ker sporoča o lastniku in vsebini, poreklu knjižnega gradiva, tako da so tovrstni dokumenti enkratni viri informacij. V eshatokolu reverza beremo, da je bila listina sestavljena v gornjegrajskem samostanu 22. januarja 1478 v prisotnosti častivrednih oseb; to so bili Peter iz Ljubljane, župnik v Gornjem Gradu, Gregor Kic, kaplan pri oltarju sv.

Rešnjega telesa v Gornjem Gradu, Pankracij Kompost, kaplan ljubljanskega škofa Lamberga: ... *honorabilibus viris et dominis Petro de Laibaco plebano nostro in Oberrenburg, Gregorio Kyetz capellano altaris corporis Christi in Oberrenburg et Pancracio Compost capellano nostro* ...¹⁶ Reverz sicer ne imenuje števila knjižnih enot, ki jih je 56.

Kot omenjeno, je 16. marca 1484 Sigismund Lamberg v ljubljanski škofski jski dvorani (*Labaci in aula nostra episcopali*) podpisal darilno listino. V njej beremo seznam škofovskih insignij in knjig, ki jih daruje stolnemu kapitlju in med drugim pravi, da podarja tudi »naše knjige in spise ...«, razen tistih, ki so iz samostanske knjižnice v Gornjem Gradu. Z navedenim člankom je G. Bernhard prispeval poleg diplomatične transliteracije darilne listine tudi natančnejši vpogled v seznam knjig: ker se naslovi skoraj vseh enot na reverzu in darilni listini ponovijo, se seveda postavi vprašanje, katere so bile (prvotno) Lambergova last in katere ne, zato je v 18. opombi navedeno izvirno besedilo v latinščini. Bernhard je jasno zapisal: »V povezavi z darilno listino je mogoče ugotoviti, da si je škof Lamberg leta 1478 izposodil prav te knjige od ljubljanskega kapitlja za svojo rezidenco v Gornjem Gradu. Domnevno je škof knjige že podaril stolnemu kapitlju in so bile knjige ponovno navedene ob podaritvi leta 1484, ko je Sigismund von Lamberg prenesel na kapitelj tudi svoje škofovske insignije.«¹⁷

Lamberg je leta 1484 stolnemu kapitlju »prostovoljno in svobodno« podaril mitro, okrašeno z dragimi kamni, rokavice, pošite z biseri, pečatne prstane, naprsni križ, srebrno pastirsko palico, težko več kot 16 mark, in poleg tega knjige, ki so, kakor pravi, v veliki meri iz časa njegovega študija in nekatere so tudi pridobljene (nakupljene) ali podedovane in ob tem take, katerih prepis je naročil. To je uvodni del v seznam knjig, ki mu v eshatokolu sledi ponovitev, da so našete insignije in knjige dane ljubljanskemu stolnemu kapitlju, ki jih »lahko uporablja drug ljubljanski škof, sedaj pa jih smejo uporabljati stolni prošt, stolni dekan in stolni kapitelj.«¹⁹ Kot priče so navedeni na prvem mestu cerkveni dostojanstveniki Nikolaj Štrekelj, župnik na Igu; Klement, vikar v Moravčah; Jakob Globiz; Gregor Husič, kaplana škofi je Ljubljana, duhovniki škofi j Oglej in Ljubljana (*Nicolao Stregkhel plebano in Igg, Clemente vicario in Morewitsch, Jacobo Globitzer, Gregorio Hussitz, ecclesie Laibacensis capellanis, Aquilegiensis et Laibacensis diocesis presbyteris*), zatem pa posvetni veljaki Gašper Hrovat, mestni sodnik v Ljubljani; Štefan Gradčan; Jurij Piliator, Matija Črnovrh, meščani in mestni svetniki v Ljubljani (*Caspere Crabato iudice, Stephano Gratzter, Georgio Piliatore, Mathia Tscherniuerch civilibus et consulatores Laibacensis*). Listino je s svojim pečatom overovil Sigismund Lamberg,

¹⁶ Volčjak, *Listine Nadškofi jskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*, str. 483.

¹⁷ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 187, op. 4; prev. N. G.

¹⁸ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 192–196; mišljen je odlomek: *Et ultra prenomatos sive prescriptos libros sive prescripta volumina eciam quoscumque alios libros nostros sive volumina nostra parvos seu magnos ac parva seu magna quibuscumque nominibus intitulentur quos et que premititur acquisivimus, scribi fecimus seu paravimus et ad nos iusto et legitimo titulo spectarunt et pertinerunt illis tantum modo exceptis qui seu que spectant et pertinet ad liberariam ...*

¹⁹ Volčjak, *Listine Nadškofi jskega arhiva Ljubljana*, str. 495.

podpisal notar Andrej Rainall, duhovnik škofi je Ljubljana in javni notar s cesarskim pooblastilom, ter Peter Jankovič iz Vipave, duhovnik oglejske škofi je in javni notar s cesarskim pooblastilom.²⁰ Število oseb, ki so sodelovale pri protokoliranju darilne listine, je neprimerno večje kot na reverzu.

Reverz in darilna listina sta tudi (delna) bibliotečna kataloga, a ju v strogem pomenu besede ne bi smeli tako imenovati: Theodor Gottlieb je v uvodu k svoji, še vedno temeljni knjigi o srednjeveških knjižnicah namreč zapisal, da v zgodovinsko in literarnozgodovinsko obravnavo ne spadajo poročila o knjigah, ki ne posredujejo natančnih podatkov glede števila in tipa knjig (tem omejitvam pa ni sledil v leta 1915 objavljenem katalogu srednjeveških knjižnih katalogov v Spodnji Avstriji):²¹ Njegovo strogo, a znanstveno korektno in z viri podprto mnenje je popravil Paul Lehmann, rekoč, da smemo kot knjižnične kataloge upoštevati vse zapise o neki srednjeveški knjižnici, najsi predstavljajo celoto ali samo del.²² Upošteval je torej kar se da raznoliko gradivo, ki sporoča o knjigah: to so tako sezname posebej rokopisov in (tiskanih) knjig, popisi dragocenosti, kamor so knjige seveda sodile, oporoke in darilne listine, zapisi o izposoji in vračilu, naročila in računi, ev. imena vpletenih oseb, dokumenti o zastavljenih knjigah, sezname del, ki zaznamujejo opus nekega avtorja ali prepisovalca, zapisi o procesih pridobivanja oz. izposoje gradiva, tudi o nesrečah, ki so prizadejale knjižnico itd.²³ Lehmann je torej pogled razširil prek robov knjižničnih katalogov (ki so namensko sestavljeni popisi in jih je veliko posebej od karolinškega časa dalje) na pričevanja v listinskem gradivu, na kratke in neformalne popise, ki jih najdemo tudi v pismih, na pripise v kronikah, koledarjih ali na notranji strani platnic.²⁴

²⁰ Navedeno po Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana*, str. 495.

²¹ Gottlieb, *Über mittelalterliche Bibliotheken*, str. V–VI: »Ausgeschlossen sind aus diese Zusammenstellungen Notizen ganz allgemeiner Natur, welche weder die Zahl noch die Art der betreffenden Bücher bezeichnen, ferner Nachrichten, bei denen die Zahl der Bücher unter zwei herabsinkt ... *Ausgeschlossen sind ferner Verzeichnisse von Urkunden, Aufzählungen der Werke von einzelner Autoren* (poudarila N. G.), welche mehr die specielle Literaturgeschichte, als die der Bibliotheken angehen ...«

²² Lehmann, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge, Bd. I*, str. V–VI.

²³ Pogosto je naveden podatek o požaru, ki je leta 1364 prizadel kartuzijo Bistra: *Anno domini M 364 cobustum fuit monasterium hic in Franicz vna cum libris et ceteris bonis monasterii quasi in toto*. Kos, M. – Stelè, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*, str. 66; obširneje o rokopisih in knjižnici bistrške kartuzije gl. Mlinarič, *Kartuzija Bistra*, str. 393–401.

²⁴ Takšen je seznam knjig, ki jih je freisinški škof Abraham podaril cerkvi na Otoku na Vrbskem jezeru; to je nalepek na notranji strani platnic, Orosius: *Historiae contra accusatores temporum christianorum*, München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 6380, kjer je zapisano, da je Hieronimova knjiga napisana po škotsko: ... *liber Geronimi presbiteri scriptus Scotigenę* ... Gl. Kos, F., *Gradivo II*, str. 393, št. 504.

Podatki o materialni naravi izposojenih in podarjenih knjig

V srednjeveških dokumentih so zapisani tisti podatki, ki so jih zapisovalci šteli za pomembne; danes bi želeli, da bi jih bilo več. Zato se nekaj vprašanj postavi tudi pri branju teh dveh listin. Preberemo lahko, da gre za knjižne enote, ... *katerih naslovi, imena in opisi so zapisani spodaj* Naslovom del in imenom avtorjev včasih sledijo dopolnila, ki razkrijejo kakšno podrobnost o kakovosti in videzu knjig. Ta povedo, da je npr. delo natisnjeno, preberemo opredelitev pisne osnove, naletimo na besede o vezavi in knjižnem okrasu. V resnici gre za sporadična dopolnila in četudi se listini na videz ujemata in ugotovimo, da so knjižne enote zapisane v malone enakem zaporedju, pa se ob vzporejanju zapisov izkaže, da so vpisi toliko različni, da se nekateri podatki dopolnijo, kakšna posplošitev se razjasni in nekatera imena postanejo razumljiva. Vseeno je vsaj za zdaj marsikaj moralo ostati nerazjasnjeno.

V strukturah tovrstnih zapisov je prevladujoča ureditev sledila vsebinski odličnosti (začenši z Biblijo), zgodovinskemu pomenu (npr. rokopis, ki je »potrdil« ustanovitev fundacije), zaporedje je izražalo pomen literature za opravila, naloge (kakor tukaj), lahko pa je opozarjalo na zunanjost imenitnosti: odločitev je vselej temeljila na okoliščinah in razlogih. Tudi dodatki, ki povedo, da je delo paša za oči, ker je okrašeno s slikami (iluminirano, gl. št. 2, 2d in 31, 31d), ali da je nekaj posebnega (kakor npr. v Abrahamovem darilnem popisu dragocenosti za cerkev sv. Primoža in Felicijana na Otoku na Vrbskem jezeru, kjer je naveden rokopis v »škotski pisavi«), so pomembni dodatki, ki zrcalijo tedanjo situacijo, v takem primeru čudenje nad izjemnim.

Pri obeh Lambergovih listinah se najprej zastavi vprašanje glede razvidnosti rokopisnih in tiskanih del. Ni veliko enot, kjer nas dodane besede prepričajo, da so zares rokopisne. Ob št. 1d (in ne pri št. 1) piše, da je delo »pisano«, *in pergameno littera almanica scriptum*. Knjiga dekretalij je bila torej napisana v gotici. Št. 30d izrecno pravi, da je knjiga Tomaža Akvinskega napisana na osnovi velikega formata: *Item librum sancti Thome super secunda fi dei scriptum in carta regali*. Pri št. 0d, ki jo navaja samo darilna listina, bi ob besedah, da gre za stare dekretalije na pergamentu in z majhnimi črkami (velikosti črk pri tiskih ne bi posebej poudarjali), pomislili na rokopisni izvod: za besedami *librum decreti sive decretorum antiquum in pergamana cum parva littera* ... se najbrž skriva rokopisna kopija. Prav tako so nedvomno rokopisi vse tiste knjižne enote, katerih besedila do konca leta 1477 niso dočakale prvega natisa (npr. št. 52d in 53: ... *librum epistolarum Gasparini cum synonymis et certis regulis in poetria et faceciis Pogii in uno volumine* ali dela Angela da Castro, št. 10, 10d itd. do 14, 14d itd.).

Tudi če smemo domnevati za večino enot, da so bile dostopne kot tradicionalni rokopisi, se tega bolj zavemo, kadar so (vsaj ponekod) tiski izrecno navedeni. Na obeh listinah je ob osmih enotah zapisano, da gre za tiskana dela (št. 2, 2d, 27, 27d, 28, 28d, 29, 29d, 31, 31d, 32, 32d, 37, 37d, 48, 48d). Mogoče je bilo tiskanih del vendarle več, posebno zato, ker so bili tiski v primerjavi z rokopisi strokovno in

²⁵ Vselej pa je najti oznako *scotice scripta*, ker je inzularna minuskula vzbujala občudovanje, predvsem pa je bila dokazilo starožitne tradicije, npr. ustanovitve samostana s strani predkarolinških misijonarjev.

jezikovno zanesljivejši, saj so korektorji v tiskarnah prečesali besedilo in odpravili veliko napak. Zato bi na tiskane izvode najprej pomislili ob volumnih kanonskega prava, npr. pri *Dekretalijah* Gregorja IX. (št. 3, 3d), pri *Liber sextus Decretalium* Bonifacija VIII. in pri glosiranih *Klementinah* (št. 5, predvsem 5d).

Večkrat je navedena pisna osnova, pergament ali papir. Ne čudi, da je pergament posebej poudarjen, saj je bil nekajkrat dražji od papirja in v drugi polovici 15. stoletja je bil dokazilo razkošja in premožnosti. Knjižnih enot na pergamentu je devet in so naslednje: št. 0d, 1, 1d, 2, 2d, 3, 4, 5, 5d, 31, 31d, 42, 42d, 53d, 54, le da sta edino enoti št. 2, 2d in 31, 31d posebej označeni kot tiska, torej prvotiska na pergamentu: *stampatum in pergamento* oz. *in pergamento stampatum*. Vendar to ne more biti vse, zlasti volumni z dekretalijami so ogromni in pred dostopnostjo natisnjenih so bile rokopisne verzije drage, obseg besedila je zahteval več mesecev nepretrganega pisanja.²⁶ Omenjene so že bile tri knjige dekretalij, za katere sicer piše le to, da so v velikem formatu na pergamentu: *librum decretalium Gregorii* (št. 3, 3d), ki je nedvomno knjiga papeža Gregorja IX. *Decretales cum glossa*,²⁷ nato *librum Sexti* (št. 4, 4d), ki je knjiga z razsodbami papeža Bonifacija VIII. *Liber sextus Decretalium*,²⁸ in *librum Clementiarum omnes in pergamento cum suis glosis ordinariis* (št. 5, 5d), oz. *Klementine*, kakor so standardno imenovali knjigo konstitucij papeža Klemna V. (pogosto *Clementinarum constitutionum liber*).²⁹

²⁶ Ni mogoče ugotoviti, katero knjigo z dekretalijami, natisnjeno pred koncem leta 1477, si je Lamberg izposodil. Takrat sta v Mainzu Johannes Fust in Peter Schöffer poskrbela, da je bila ena petina naklade tako pomembnih del natisnjena na pergamentu, računajoč na nakup s strani visokih cerkvenih predstavnikov, ker je šlo pač za prominentno delo. Zapisan je splošen naslov in tak ne dovoljuje natančne opredelitve; seveda ni dokaza, da gre za Schöfferjevo izdajo oz. za Gratianove *Dekretalije*. Zgolj za informativni vtis navajam: Gratianus (de Clusio): *Decretum (cum glossa ordinaria)*. Natis 13. avgusta 1472 pri Petru Schöfferju v Mainzu, natisnjen na pergamentu, šteje vsaj 414 listov (vsaj 828 strani), 490 x 330 mm. Gl. BSB-Ink G-254 – GW 11353; <http://daten.digital-e-sammlungen.de/bsb00036987/> (dostop: 22. 12. 2020).

²⁷ Do konca leta 1477 je izšlo več izdaj; kot precej razširjeno in standardizirano izdajo navajam inkunabulo, ki jo hrani Nadškofijski arhiv Maribor: Gregorius IX: *Decretales (cum glossa)*: natis 23. novembra 1473 v tiskarni Petra Schöfferja v Mainzu ima vsaj 303 oštevilčene liste (vsaj 606 strani) in meri približno 500 x 345 mm; Gspan – Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 303, str. 340. Gl. tudi Golob, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofijskega arhiva Maribor*, R 155, kat. št. 21, str. 161–167. Prim.: BSB-Ink G-332 – GW 114551. <http://daten.digital-e-sammlungen.de/bsb00036697/> (dostop: 22. 12. 2020).

²⁸ Bonifacius VIII: *Liber sextus Decretalium*; če vnovič uporabim za informacijo izvod iz Nadškofijskega arhiva Maribor iz tiskarne Petra Schöfferja, ki ima v kolofonu natisnjen datum 5. april 1473, so podatki naslednji: knjiga meri 435 x 306 mm in ta izvod šteje 162 listov (324 strani); prim. Gspan – Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 136, str. 120 in 314; Golob, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofijskega arhiva Maribor*, NŠAL R 154, kat. št. 22, str. 168–171; BSB-Ink B-703 – GW 4853, <http://daten.digital-e-sammlungen.de/bsb00041274/>.

²⁹ Clemens V: *Constitutiones, cum apparatu Johannis Andree*; mariborski izvod iz leta 1460 je natisnjen na pergamentu (R 11, v katalogu je napačen podatek, da gre za papir), izvod iz leta 1471 (R 158) pa na papirju. Navajam podatke samo za izdajo iz leta 1460: natisnjeno v Mainzu v tiskarni Johanna Fusta in Petra Schöfferja, 25. junija 1460; mariborski izvod meri 486 x 348 mm in šteje 49 listov (98 strani); prim. Gspan – Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 193, str. 132 in 325; Golob, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofijskega arhiva Maribor*, NŠAL R 11, kat. št. 24, str. 175–179; BSB-Ink C-427 – GW 7077; <https://daten.digital-e-sammlungen.de/004/bsb0044451/>.

Tiskan je tudi Balbijev *Catholicon* (št. 31, 31d), ki je obsežen latinski slovar in hkrati enciklopedija; kopiranje tega močno razširjenega priročnika je zahtevalo od prepisovalcev veliko znanja (!) in časa, prav zato je bilo to neliturgično delo natisnjeno zgodaj, že leta 1460 ali nekaj pozneje.³⁰ Kot je iz reverza razvidno, si je Lamberg izposodil na pergamentu natisnjen in iluminiran izvod. K Balbijevi knjigi je kot osredotočena naravoslovna enciklopedija, nekakšen znanstveni pendant, spadalo izčrpno in v srednjem veku marsikod dostopno delo Jerneja Angleškega (Bartholomaeus Anglicus) *De proprietatibus rerum*. Na zadolžnici je zapisano, da gre za delo na pergamentu in uporabljen je variantni naslov *librum Bartholomei de Naturis rerum* (št. 53d in 54). Ker pa je bila ta enciklopedija do leta 1478 natisnjena samo enkrat,³¹ ni izključeno, da je bila v gornjegrajski knjižnici dostopna v prepisu, saj se je od ok. 1240 dalje po vsej Evropi ohranilo veliko rokopisnih izvodov tako v latinščini kot v francoskem prevodu.³² Prav gotovo je pomemben podatek, da je na tej zlahtni osnovi tudi liturgična knjiga beril *item librum postille et sermonum de tempore in pergamento* (št. 42, 42d), hkrati pa je treba priznati, da si zaradi mnogih rokopisnih in tiskanih izdaj ni mogoče predstavljati, za kateri izbor pridig in beril naj bi šlo. Zaradi kvalitetnega pisnega nosilca je morala biti knjiga odličnejša od drugih; seveda bi bil rokopis lahko iz starejših časov. V Kos-Steletovem katalogu ni naveden noben nekdanji gornjegrajski rokopis, ki bi vsebinsko ustrezal temu podatku.

Papir, ki je bil od 13. stoletja dalje vse pogostejši nosilec zapisa, je v teh dveh dokumentih naveden večkrat, desetkrat v darilni listini, v reverzu pa le dvakrat (št. 6d, 7d, 17, 17d, 18, 18d, 28d, 37d, 39d, 41d, 43d, 54d). Zapisovalec je uporabil zvezo *in papiro*; kadar ni omenjen niti pergament niti papir, smemo domnevati, da je bil knjižni blok iz papirja. Samostalniku *carta* so ob posameznih enotah dodali pridevnik, ki usmerja k velikostnemu redu.³³ Če piše, da je izvod *Dekretalij* papeža

³⁰ Za vtis o obsežnosti *Catholicona*: prvi natis (med 1460 in 1472) šteje 372 listov (torej 744 strani) velikega formata, približno 400 x 290 mm; Digitale Bibliothek - Münchener Digitalisierungszentrum (digitale-sammlungen.de) (dostop: 22. 12. 2020). – Narodna in univerzitetna knjižnica hrani dva prvotiska: Johannes Balbus: *Catholicon*: Ti 10592 iz Bistre, natisnjen 1470 v Strassburgu pri Adolfu Ruschu ima lastniški vpis: *Anno Domini 1480 hunc librum, qui Catholicon dicitur, comparavit sex ducibus Monasterio Vallis jocosae ordinis Carthusiensis venerabilis pater Dominus Augustinus Prior dieti monasterii*. Drugi izvod, Ti 12457, natisnjen leta 1490 v Benetkah pri Hermannu Liechtensteinu, je iz knjižnice samostana v Stični. Gl. Gspan – Badalić, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 71 in 72, str. 106 in 301.

³¹ Pred Lambergovo izposojjo je knjigo leta 1471 ali 1472 natisnil edino kölnski tiskar Jan Veldener. O natančnih dimenzijah tega tiska nistem mogla dobiti podatkov, je pa v folio formatu in ima 284 listov. Primerjalni izvod: Düsseldorf, Universitäts- und Landesbibliothek; urn:nbn:de:hbz:061:1-145937 (dostop: 18. 12. 2020). – Nekateri viri (tudi ISTC pod št. Ib00131000) navajajo kot tiskarja iz leta 1471 Johanna Schillinga, ki je bil – tako kot Veldener – nizozemskega rodu in je prav tako tiskal za Williama Caxtona. Tiskar te izdaje *De proprietatibus rerum* torej ostaja nekoliko skrivnosten.

³² Za primerjavo navajam kodeks: Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 2337: 14. stoletje, 305 x 220 mm, 23 vrstic, pisano v enem stolpcu, 292 folijev. Dodatni podatki: Handschriftencensus | Wien, Österr. Nationalbibl., Cod. 2337 (dostop: 12. 12. 2020).

³³ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung des Bischofs Sigismund von Laibach (1484)*, str. 188 pravi: »Auch unterschiedliche Papierqualitäten werden eigens in der Bücherliste erwähnt,

Klemna (št. 17, 17d) *in papiro in forma medii actus* in še celo, da je *Catholicon* (št. 31, 31d) prvotisk na pergamentu *in forma carte regalis in pergamento stampatum* itd., potem je pomen dodanih pridevnikov neizpodbiten.

Formatov pri papirnih rokopisih ni mogoče natančno opredeliti, ker so prepisovalci dobivali papirje od različnih trgovcev, nemški in avstrijski papirni mlini pa niso sledili npr. italijanskim standardom,³⁴ zato so mere različne. V oporo (!) so lahko dimenzije prvotiskov, ki so izšli do konca leta 1477, ker so prvotiski vsaj do 1490 sledili estetskimi in velikostnim načelom, ki so se izoblikovala v rokopisnem procesu.³⁵ Škof Lamberg je v času svojega študija lahko kupoval knjige tudi v univerzitetnem antikvariatu v Padovi, na Dunaju ali kje drugje, v času službovanja pa je poleg tovrstnega nakupa brez posebnih težav segel po knjigah, ki jih je bilo mogoče kupiti ali naročiti pri tiskarjih in knjigotržcih, ki so ponujali dela zlasti iz italijanskih in južnonemških tiskarn.³⁶ Kakor piše v darilni listini, so bile podarjene (in pred tem izposojene knjige) v veliki meri še iz njegovih študijskih let, naročene (pri kopistu) itd.³⁷

Ob dokumentirani terminologiji za papirne formate iz severnoitalijanskih mlinov nisem našla ustrezne opore za izraze, ki zaznamujejo velikostne rede, kakršne beremo v obeh listinah.³⁸ Nekateri knjižnični katalogi iz 15. stoletja sem

nämlich *carta regalis, carta mediana, carta minor*.« Vendar ne gre za kakovostne razrede, ampak za velikosti; gl. tudi Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*, str. 493–495; darilni dokument Sigismunda Lamberga je objavljen v prevodu in Volčjak praviloma uporablja sintagmo »v formatu regulare / arcalis / carta mediani« itd.

³⁴ V Italiji so v 13. stoletju uvedli standardizirane papirne formate (Fabriano), ok. leta 1308 pa je papirni mlin v Bologni določil naslednje papirne formate: *imperiale* (500 x 740 mm), *reale* (450 x 620 mm, kar je verjetno *carta regalis*), *mezzane* (350 x 520 mm, torej *carta mediana*) in *reçute* (320 x 450 mm, mogoče *carta minor*). To so dobri usmerjevalni podatki, a ni nujno, da veljajo tudi za rokopise in tiske, ki si jih je izposodil škof Lamberg. Prim. Rückert (ur.), *Ochsenkopf und Meerjungfrau. Wasserzeichen des Mittelalters*, str. 12. Reprodukcija marmorne plošče z vrezanimi formati: Sösemann, *Papierbewirtschaftung, Lexikon des gesamten Buchwesens*, V, stp. 524–525.

³⁵ Razlog je preprost: vzorčni rokopisi so tiskarjem ponujali podatke, kako najbolj funkcionalno oblikovati stran (kar je bilo odlična opora za tiskanje glosiranih besedil v dveh velikostnih redih, slovarjev – zaradi vstavljenih hebrejskih in grških črk – ter drugih tiskarsko obsežnejših in zahtevnejših volumnov – pomislimo na astronomske, matematične, medicinske knjige) in koliko papirja ali pergamenta bi potrebovali za načrtovano naklado.

³⁶ Alfons Lhotsky v odlomku o nakupih knjig za biblioteko dunajske artistske fakultete (vpis v anale z dne 21. oktobra 1467) navaja prihod nekega veronskega knjigotrčca, ki je ponujal zlasti natisnjena dela klasične književnosti, na zasedanju fakultetnega sveta 12. novembra 1474 pa so potrdili nakup različnih knjig, natisnjenih v Benetkah itd. Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät*, str. 167. Škof Lamberg, ki se je marsikdaj mudil na Dunaju, je nedvomno lahko uporabil podobno pot za nakupe, prav tako je ostal v stikih z osebnostmi v italijanskih cerkvenih in univerzitetnih krogih.

³⁷ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung des Bischofs Sigismund von Laibach (1484)*, str. 194–195, za odlomek latinskega izvornika gl. op. 20; Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana*, str. 495.

³⁸ Za opredelitve velikosti knjig z reverza škofa Lamberga so slej ko prej relevantni strukturni podatki, ki so zajeti v podatkovni bazi Bavarske akademije znanosti (*Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz /MBK*, gl. *Library Catalogues: Bibliothekskataloge - Badw.de*) (dostop: 4. 1. 2021), ki pa ne navajajo teh oznak za dimenzije srednjeveških enot. *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs: Österreichische Akademie der Wissenschaften* : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive.

in tja navedejo, da so signature zapisane v rdeči oz. črni barvi in s tem nakažejo, ali so enote velikih ali majhnih dimenzij. V Lambergovem reverzu je najti izraze za vsaj šest osnovnih dimenzij: samo enkrat piše, da je volumen *magnum* (št. 1) oz. *magnum* (št. 1d), sicer pa je med velikimi formati *carta regalis* (št. 3, 6, 6d, 7, 7d, 8, 8d, 9 [verjetno tudi št. 9d, ker je navedena *carta predicta* in se nanaša na predhodno enoto], 15, 15d, 21, 21d, 28, 28d, 29, 29d, 30, 30d, 31, 31d, 32, 32d). Prav tako je na reverzu le enkrat zapisan izraz *carta regulare* (št. 18, 18d), sledilo bi enajst enot v formatu *carta mediana* (št. 10, 10d, 11, 11d, 12, 12d, 13, 14, 14d, 22, 22d, 23, 23d, 25, 25d, 26, 26d, 33, 33d, 37, 37d)11, 12, 13, 14, 21, 22, 24, 25, 32, 36). Najbolj izmuzljive so dimenzije knjig manjšega formata, ki so in *carta arcali* (št. 27, 27d, 34, 34d, 36, 38, 38d, 39, 39d, 40, 40d, 41, 41d, 43, 43d, 44, 44d, 45, 45d, 46, 46d, 47, 47d, 48, 48d, 49, 49d, 50, 50d, 51, 53, 54d, 55d), in teh je 19 enot, a dimenzije niso napisane pri vseh. Še manjši sta bili dve enoti in *carta minori* (št. 16, 16d in 24, 24d), a med njimi niso mogle biti prevelike razlike, ker pri enoti št. 27 piše: *stampatum in carta minori vel arcali*.

Kaj to pomeni v izmerjenih dimenzijah? Ko pri enoti št. 1 in 1d preberemo skoraj enak in precej obsežen zapis, da gre za knjigo dekretalij (*unum librum decretorum magnum in pergamento de loca almana ligatum in asseribus abductis pelle rubea*), si ob jasni opredelitvi *magnum* oz. *magnum* lahko predstavljamo, da je bila knjiga visoka najmanj 500 mm, zaradi pripombe *littera almanica scriptum* vemo, da gre za rokopis v gotici.

Dvanajst knjig je imelo dimenzije *regalis*; za vtis si lahko pomagamo s podatki ob knjigi Nicolausa de Tudeschis – Panorminatana (št. 10, 10d) *Glossae Clementinae*, ki je bila natisnjena 21. januarja 1474 v Rimu – merila je 432 x 290 mm.³⁹ *Carta regulare* je velikost, zapisana samo ob enoti Michaela de Dalena *Casus summarium Decretalium Sexti et Clementinarum* (št. 18, 18d; ob št. 17, 17d je ob enakem naslovu zapisana velikost *in forma medii arcus*); v času pred Lambergovo izposojjo je izšel samo en prvotisk de Dalenove knjige,⁴⁰ zato je mogoče, da je na listinah zapisan bodisi rokopisni ali tiskani izvod. Izraz *carta mediana* namiguje, da gre za format srednje velikosti; kot primer bi lahko služila knjiga s pridigami papeža Leona I.: v obeh dokumentih piše, da je knjiga natisnjena v tem formatu (št. 37, 37d). Ker so knjigo v 15. stoletju natisnili samo dvakrat, meri *carta mediana* približno 317 ali 324 mm v višino in ok. 223 v širino.⁴¹ Navedenih je več enot v velikosti *carta arcalis*, pri dveh pa je jasno zabeleženo, da gre za natisnjeni knjigi. Za št. 48, 48d preberemo: *librum intitulatum scrutinium scripturarum stampatum in carta arcali*. To je delo Paulusa de Sancta Maria (= Paulus Burgensis, Pavel iz Burgosa), ki je do konca leta 1477 izšlo trikrat. Primerjati je mogoče dve izdaji, rimsko iz leta

³⁹ ISTC ip00039000 tiskarja Johannes Gensberga.

⁴⁰ Köln: Petrus in Altis de Olpe, 18. december 1476, ISTC im00531900 in GW M23232; dosegljiv izvod v Düsseldorf, Universitäts- und Landesbibliothek sicer omogoča pregled vseh 268 strani, ne posreduje pa dimenzij.

⁴¹ Podatki o tem prvotisku so v ISTC il00128500 oz. ISTC il00129000; dimenzije listov so 317 x 223 mm oz. 324 x 220.

1471, kjer meri knjižni blok 300 x 215 mm, in strasbourgško iz leta 1474, kjer knjižni blok meri 300 x 200 mm.⁴² Oznaka *arcalis* je najbližje formatu kvarta, se pa ne razlikuje od formata *mediana*. Pri enoti št. 27, 27d piše: *item librum platearii stampatum in carta minori vel arcali*. To je medicinski priročnik bodisi očeta Giovannija Platearija ali njegovega sina Mattea Platearija, ki sta bila člana pomembne družine v zgodovini salernitanske medicine. Najbrž gre za rokopis; v podatkovni bazi prvotiskov (Incunabula Short Title Catalogue, ki jo vzdržuje British Library) je navedena le ena izdaja, ki pa je iz leta 1497⁴³ in zato se zdi, da je napaka bodisi v Lambergovem reverzu ali pa – prav nasprotno – ta seznam izpričuje obstoj nekega tiska do konca leta 1477, kar bi bil svetovni *unicum*. Pozornosti vredna je tudi nestabilna opredelitev dimenzij: zapis pravzaprav izenačuje dva formata.

Ob že omenjenih detajlih o okrasu (št. 2, 2d: *miniatum sive illuminatum* in št. 30, 30d: *illuminatum*) lahko v reverzu preberemo še nekaj omemb o knjižnih vezavah. Tudi teh podatkov je malo. Samo na darilni listi je pri enoti št. 0d zabeleženo, da ima lesene platnice, ki so prevlečene z zelenim usnjem: ... *Ligatum in asseribus obductis in viridi corio*. Št. 1, 1d in 2, 2d sta imeli podobno vezavo, kakor lahko sklepamo iz besed *in asseribus obductis pelle rubea*, kar je pomenilo, da so lesene deščice prevlečene z usnjem karminaste barve. Podatek, da je knjiga vezana v žolto usnje – *in asseribus obductis in coreo fl aveo*, je zapisan pri dveh knjižnih enotah. Za št. 49d piše na darilni listini: *Item librum hymnorum et sequenciarum cum suis expositionibus in carta arcali ligatum asseribus obductis coreo fl aveo*. In tega podatka na reverzu ni. Na reverzu je kot št. 50 naveden zbornik več besedil, ki ga na darilni listini ne najdemo: *item librum Pronunciamentum de sanctis et tractatus de superstitionibus et pluribusque aliis in uno volumine in carta fracta arcali in asseribus obductis coreo fl aneo* (sic!). Ali gre za napako pri vpisu ali ne, naj ostane odprto. Lesene platnice (a mogoče brez prevleke ali pa je bila struktura vezave zavarovana s polusnjenim prekritjem) je dobil tudi volumen glosiranih *Klementin* (št. 5d), na darilni listini pa lahko preberemo, da so imele vse knjige Angela de Castro podobno vezavo – pa ne vemo, kakšna naj bi sploh bila (št. 10d). Drugih relevantnih podatkov o materialnih kvalitetah izposojenega in podarjenega gradiva pa na listinah ni najti.

⁴² Paulus de Sancta Maria: *Scrutinium scripturarum*. Strassburg: Johann Mentelin, ok. 1474: BSB-Ink P-47 – GW M29974: <https://daten.digital-sammlungen.de/bsb00076968> (dostop: 7. 1. 2021). Mentelin je pred tem, najpozneje leta 1470, že izdal to delo in je izdaja iz leta 1474 samo vizualno izpopolnjena. Paulus de Sancta Maria: *Scrutinium scripturarum*. Rim: Ulrich Ha(h)n, ne pozneje kot april 1474: BSB-Ink P-46 – GW M29969: <https://daten.digital-sammlungen.de/bsb00063823> (dostop: 7. 1. 2021).

⁴³ Omenjena izdaja vsebuje krajša besedila več avtorjev (Johannes Serapion st., Serapion ml., Galen, Johannes Platearius, Matthaues Platearius), natisnil je Bonetus Locatellus za Octaviana Scota, Benetke, 16. december 1497; istic iso00466000 in označena je velikost v formatu folija, čeprav primerek, ki ga hrani Bayerische Staatsbibliothek, meri samo 322 x 232 mm. BSB-Ink S-298 – GW M41687: <http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00061068/> (dostop: 7. 1. 2021).

Dopolnila glede vsebin in avtorjev

Tako na Lambergovi zadolžnici kot na darilni listini je vsakič zapisanih 55 knjižnih enot, od tega se jih 54 ponovi in vsakič je ena enota nova – torej je v celoti 56 vpisov. Ob tem naj ponovim znano dejstvo, da je bilo besedil precej več kot vpisanih enot, saj so tiste čase na sezname, kataloge ipd. povečini zapisali naslov oz. incipit samo prvega dela,⁴⁴ spet drugje je naštetih več naslovov in z dodatkom *in uno volumine* je povedano, da je knjižna enota zbornik. Nekatera besedila so sicer kratka kot recimo pridige in berila oz. razmišljanja, vendar so v sebi zaokrožena sporočila in v eni knjigi jih je lahko veliko. Tako je že iz vpisov razvidno, da je bilo 14 sermonarijev in knjig z nabožnimi razmišljanji – koliko pa je v njih bilo vseh besedil, si ni mogoče predstavljati. Čeprav si zapisani naslovi ne sledijo v povsem trdni tematski shemi, je to manj pomembno od ugotovitve, da seznam »posreduje vpogled v duhovno življenje tega prvega ljubljanskega škofa.«⁴⁶

P. Simoniti je, izhajajoč iz seznama izposojenih del, prispeval oris celote, kjer je poudaril tehtnost kanonskega prava, ki obsega polovico vseh enot, medtem ko druga polovica pripada teološkim delom, nekaj knjig tudi medicinskim priročnikom in delom z jezikovnimi in splošnoizobraževalnimi cilji. Posebej se je ustavil pri *Epistolah* Gasparina da Barzizza in Psevdo-Ciceronovih *Synonima*, ki tvorijo eno kataloško enoto s *Facetijami* Giovanniya Poggija Bracciolinija. »Ta navidez drobni podatek je vreden poudarka, ker naj bi izposojene knjige služile predvsem praktični rabi škofove pisarne, ki si je torej že prizadevala za humanistično latiniteto. Namembnost teh del potrjuje tudi neka sicer nedoločljiva *Summa dictaminis epistolarum papalium*: kot smo že in še bomo videli, se je ljubljanska škofi ja še dolgo pravdala z Oglejem glede jurisdikcije nad posameznimi farami. Intervencije v Rimu pa so po eni strani terjale dovolj večje juriste, po drugi pa tudi spretne, retorično izobražene stiliste.«⁴⁷

G. Bernhard, ki je analiziral Lambergovo darilno listino, je razširil predstavitev vsebin, dodal je vire, podatke o avtorjih in to je temeljna označitev večjega dela zapisanih knjig.⁴⁸ Njegovim besedam ni kaj oporekati, nekaj posplošeno navedenih detajlov pa je mogoče razjasniti, ker so medtem posamezne enote izstopile iz anonimnosti. Tudi on pričinja pri delih kanonskega prava (rimsko pravo ni zastopano), kar ne preseneča, saj je Sigismund Lamberg leta 1451 v Padovi doktoriral iz kanonskega prava in to je bil za opravljanje škofovske službe nedvomno pomemben izobrazbeni temelj. Ali je na zapisano zaporedje knjig vplivala tudi vizualna impresivnost, saj največji volumni vsebujejo papeške dekretalije, ni mogoče reči, vsekakor pa so bili za škofa in njegovo pisarno najpomembnejša pravna osnova.

⁴⁴ Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 51.

⁴⁵ Zaradi vsebine izstopajoč primer sestavljene knjige iz vsaj štirih glavnih besedil je enota št. 47, 47d, ki našteva abecedno urejen slovar, knjigo Izidorja Seviljskega *De summo bono* oz. ravnanju pod božjim imenom, leposlovno delo o trojanski vojni (ki je najbrž izpod peresa Dictysa Cretensis *Historia Troiana* ali včasih napačno navedeno delo Psevdo-Daresa Phrygiusa *De excidio Troiae*) ter Psevdo-Senekovo (ki je Martin iz Brage) delo o štirih glavnih krepostih.

⁴⁶ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 187.

⁴⁷ Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 52.

⁴⁸ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 188–190.

Kadar naslov ni zapisan, je identifikacijo možno samo predlagati. Zdi se, da št. 0d z opisom *Unum librum decreti sive decretorum antiquum* označuje tiste pravne tekste, ki jih še danes, po osmih stoletjih, označujemo kot *jus antiquum*. Gre za vsebine papeških odločitev od leta 33 do ok. 1150: torej bi bila ta enota zbirka pravnih določil, ki jih je v času papeža Gelazija I. (492–496) in do začetka 6. stoletja sestavil Dyonisius Exiguus (ok. 470–540). To je njegova *Collectio canonum Dionysianae*, katere izvod je papež Hadrijan leta 774 podaril Karlu Velikemu ob njegovem prvem obisku Rima. Posledično je ta zbirka kanonskega prava postala podlaga za ureditev cerkveno-pravnih razmer v frankovski državi. Zbirko pravnih določil so pozneje nadaljevali v pisarni papeža Hadrijana I. in jo poznamo kot *Collectio Dionysio-Hadriana*. Ker si je Karel Veliki zastavil za politični cilj, da se predstavi kot zaščitnik latinske Cerkve, je ta zbirka kanonskih določil dobila status uradnega kodeksa v frankovski cerkvi. Temu zborniku so čez dobri dve stoletji dodali tudi zbirke razsodb, ki sta jih zbrala in uredila npr. Regino iz Prüma (842–915) in Burekhardt iz Wormsa (950–1025).

To bi lahko bila osnova za misel, da so dekretalije zapisovali po časovnem zaporedju. Kot naslednjo knjigo, št. 1, 1d, *alium librum decretorum magnum*, bi si smeli predstavljati nadaljevanje, Gratianove († pred 1159) *Dekrete*. Sestavil jih je ok. 1140, ko je preuredil zbirko papeških dekretov od začetkov do sredine 12. stoletja. Ker so z uvedbo predmeta kanonskega prava na univerzi v Bologni cerkvenopravno stvarino poslej ločili od teologije, so Gratianovo delo zelo zgodaj opremili z glosami, med glosatorji pa je poleg najpogosteje citiranih (Bartholomaeus Brixienis, 1200–1258, Johannes Wildeshausen resp. Teutonicus, ok. 1180–1252) najti Lambergovega vrstnika, Alessandra de Nevo (1419–1484), poznejšega profesorja kanonskega prava v Padovi. Vpis *Item tertium librum decreti* (št. 2, 2d) je prav tako splošen in tudi brez naslova, a glede na Lambergov študij bi ta, tretja knjiga, utegnila vsebovati papeške dekrete, ki jih poznamo kot nadaljevanje Gratiana do zgodnjega obdobja papeža Inocenca III. (1187–1210) z naslovom *Compilatio tertia*.

Vrsto srednjeveških zbirk kanonskega prava zaključujejo tri dela. Najprej so sledile *Dekretalije* (št. 3, 3d) papeža Gregorja IX. (1145–1241), ki jih je med 1230 in 1234 sestavil učen dominikanec Rajmond Penafortski (de Peñafort, po 1175–1275). Opravljeno delo je več kot zgolj seštevek starejših papeških odločitev; izpustil je vse dvomljive tekste in interpolacije, izločil dele, ki se niso ujemali z rdečo nitjo oz. duhom dekretalij, pojasnil je natančen pomen posameznih izrazov, starejša cerkvena stališča je razložil z okoliščinami itd.⁴⁹ Ob koncu stoletja je papež Bonifacij VIII. (ok. 1235–1303) razglasil naslednjo knjigo, povečini imenovano *Liber sextus* (št. 4, 4d). To pravno zbirko zaključuje knjiga dekretalij papeža Klemna V. (1250–1314, št. 5, 5d), natančno zapisana kot *librum clementinarum omnes in pergamenis cum suis glosis ordinariis*, torej že opremljena z razlagami enega največjih glosatorjev tega časa, Giovannija d'Andreae (Johannes Andreae, 1270–1348).⁵⁰

⁴⁹ https://catholicism.enacademic.com/17091/papal_Decretals (dostop: 12. 1. 2021).

⁵⁰ Klemen V. je umrl, preden je lahko objavil to delo; tako jih je objavil papež Janez XXII. leta 1317 pod naslovom *Liber septimus Decretalium*, ki vseeno nosi Klemnovo ime.

Kot št. 6, 6d, 7, 7d in 8, 8d so zapisane tri knjižne enote, kjer so usmerjevalna opora glede avtorja komentarjev oz. razlag dekretalij opisi: ... *volumen cardinalis* ... ali *eiusdem cardinalis* ... Podatek, da gre za dela, ki jih je spisal kardinal, usmerja k dvema avtorjema, kardinalu Henriku de Segusia (de Susa ali Henricus Hostiensis) in fl orentinskemu kardinalu Franciscu de Zabarellu. Oba sta bila znamenita kanonista, vendar gre v tem primeru najbrž za de Zabarella (ok. 1335–1417), katerega obsežno delo *Commentaria in quinque libros decretalium* je bilo v času Lambergovega študija eno novejših del, čislano v vatikanskem okolju in na koncilu v Konstanci; na seznamih so navedeni komentarji k drugemu, tretjemu in četrtemu delu dekretalij. Franciscus de Zabarella je delo pričel pisati po letu 1391, vsebine je predaval v Padovi in v razlage pravnih procesov vključeval primere iz tega mesta. Lamberg bi te vsebine utegnil poslušati pri Jacobu de Zocchisu, ki je nadaljeval Zabarellovo delo. – Starejši avtor, Henricus de Segusia (†1271), kardinal Ostije in Velletrijs, je sestavil znameniti komentar k petim knjigam *Dekretalij* Gregorja IX. in k *Summa super titulis decretalium*, ki je bila temelj za razlage kanonskega prava in zato zelo razširjena. Peti del *Summae* je *Tractatus de poenitentia et remissionibus*, kar predstavlja št. 21, 21d na Lambergovih listinah.

Kakor je G. Bernhard zapisal, je Jacobus de Zocchis de Ferraria (†1457) predaval v Padovi in ga je Lamberg utegnil poznati: ⁵² št. 9, 9d ... *librum Iacobi de Sociis super quarto decretalium* ... vsebuje teme, ki so logično nadaljevanje Zabarellovih razlag. Lambergov sodobnik je bil Angelo da Castro (†1485), od 1443 profesor v Padovi, pozneje pa je služboval tudi v Rimu. V seznamu je vpisanih kar pet knjižnih enot in vse so komentarji k dekretalijam. To so št. 10, 10d, 11, 11d, 12, 12d, 13, 13d in 14, 14d: ... *super prima parte primi decretalium et Panormitanum super Clementis* ..., ... *super secunda parte primi decretalium* ..., ... *super prima parte secundi decretalium* ..., ... *super secunda parte secundi decretalium* ... ter ... *super tercio, quarto et quinto libris decretalium cum certis repeticionibus in uno volumine* *Ubi etiam continentur casus iuris in quibusquis ipso facto sententiam excommunicatione incurrat decretalium sexti et clementinarum*. Ali je bila enota št. 14, ki omenja ponavljanja (vsebin) nemara skripta ali osebni zapis predavanj, seveda ni mogoče reči, je pa glede na proces predavanj (razlaga – ponovitev – dialog študentov na določeno temo)⁵⁴ to tudi mogoče. K taki misli prispeva tudi navedba Panormitanovega (Nicolaus de Tudeschis, 1386–1445) komentarja h *Klementinam*, ki so bile v jedru študija kanonskega prava (št. 10, 10d). Vsebina te knjige je bila v tedanjih cerkvenih razmerah pomembna, ker so zapisane predstavitve pravnih primerov, ki so bili zaradi kakršnihkoli okoliščin lahko razlog za ekskomunikacijo ter so dobile mesto v Šesti knjigi *dekretalij* in *Klementinah*.

Pod št. 15, 15d je vpisana knjiga, ki je zbornik pravnih besedil oz. nasvetov,

⁵¹ Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts*, str. 283–285.

⁵² Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 188; Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur*, str. 327–328.

⁵³ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 188; Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur*, str. 333.

⁵⁴ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 106.

torej razlag procesov. Kot edini avtor je napisan Fridericus Petruccius de Senis (fl. 1320–1340), jurist po rodu iz Siene.⁵⁵ Ob sporočenem naslovu *librum consiliorum Friderici de Senis et aliorum doctorum in uno volumine* bi si vsaj pri imenovanem avtorju smeli predstavljati, da gre za spis *Quaestiones, responsa, consilia, collationes de iure canonico* (z rubriciranim incipitom: *Quaestiones disputatae, consilia reddita et consultationes*),⁵⁶ kar je nemara vplivalo na naslov Lambergove kataloške enote. Imena preostalih avtorjev in naslovi njihovih del žal niso opredeljivi.

Zelo malo je znanega o avtorju dveh knjižnih enot s skoraj enakim naslovom: *casus summarios decretalium sexti et clementinarum*. To so št. 17, 17d in 18, 18d, obakrat je navedeno, da je knjiga napisana na papirju. Delo je pravzaprav priročnik, ki ga je sestavil Michael de Dalen in naslovi poglavij kažejo, da gre za nasvete, kako pravilno ravnati v nekaterih okoliščinah, ki jih mora obvladati škof; vsega skupaj je 43 sklopov. Kakor je razumeti besedilo, so si nasproti postavljene situacije, ki jih *Klementine* razlagajo nekoliko drugače kot starejše dekretalije. Michael de Dalen je v bio- in bibliografskih razvidih zapisan s skromnim podatkom, da je kot nemški kanonist deloval ok. 1476. Očitno je to edina časovna opora, ker je 18. decembra 1476 pri kölnskem tiskarju Petrus in Altis de Olpe (gl. op. 40) izšla knjiga *Casus summarii Decretalium Sexti et Clementinarum*.⁵⁷ Težko je verjeti, da bi si Lamberg izposodil dva identična izvoda, nemara je šlo za rokopisno in tiskano verzijo, ker poznamo dovolj primerov, ko je rokopisni izvod povzetek celovite (tiskane) študije.

Na reverzu ima enota 19 nejasen naslov in šele na darilni listini se ob vpisu ... *unum librum de contractibus cum diversus tractatibus in canonibus et primo beati Bernhardini per modum quadragesime de contractibus* ... razjasni, da gre za delo Bernardina Sienskega (1380–1444) *Tractatus de contractibus et usuris*, ki je razprava o fi nančnem poslovanju, o obrestih na posojila in oderuštvi. Ta razprava je bila zvezana skupaj z več tematsko sorodnimi besedili, ki pa jih ni mogoče opredeliti;⁵⁹ izšla je tudi kot samostojen prvotisk.⁶⁰ Naslednji vpis ... *super toto titulo de usuris et contractibus* (št. 20, 20d) je s to enoto tematsko povezan.

⁵⁵ Primerjalni rokopis Fulda, Hochschul- und Landesbibliothek, sign. 100 D 39a, navaja ob njem kopico avtorjev, ki obravnavajo podobne pravne primere: Lapus de Castellione, Johannes de Lignano, Guilelmus Bont, Aegidius Bellamera. Gl. <http://hs-fulda.de>. Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 188.

⁵⁶ V podatkovni bazi samo nemških rokopisnih zbirk je Fridericus de Senis kot avtor zapisan v 48 rokopisih, od tega jih ima 34 precej popolna besedila; navedeno delo z zapisanim naslovom je – vzeto kot primer – rokopis: Erfurt, Universitäts- und Forschungsbibliothek, UB Erfurt, Dep. Erf. CA. 2° 209.

⁵⁷ Primerjalni prvotisk: Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek, <http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-iv-573>. Knjiga ima 134 listov oz. 268 strani.

⁵⁸ Prim. knjižno enoto NUK, sign. Ti 4057–4061, kjer so ob natisnjenih pravnih besedilih privezani rokopisni izvlečki. Natančnejši podatki glede avtorjev, strani in porekla celote: Golob, *Manuscripta et fragmenta*. 2, str. 184–193.

⁵⁹ Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts*, str. 434. Primerjalna enota: Utrecht, University Library, F fol 94 94 (Rariora) dl 1-4; <https://utrechtuniversity.on.worldcat.org/oclc/901221795>.

⁶⁰ Bernardinus Senensis: *De contractibus et usuris*, Strassburg: apud Henricus Ariminensis (?), ne po 1474, folio, ISTC ib00345000.

Ni povsem zanesljivo, če je pod št. 21, 21d – *Tractatus super decretalem de penitentiis et remissionibus* – vpisano delo dunajskega profesorja kanonskega prava; to je bil Henricus de Odendorp (ali Oldendorp, ok. 1350–1399), ki je k svojemu imenu pogosto pripisal *de Colonia*, od koder je bil doma. Vendar je bil leta 1385 rektor dunajske univerze, v *Collegium ducale* eden prvih članov in zelo vpliven; omenjeni spis je komentar in utemeljitev sklepov 4. lateranskega koncila (1214) glede obveznih letnih spovedi za oba spola.⁶¹

Pri enoti št. 22, 22d je na dokumentih mogoče prebrati imeni avtorjev, ki to nista: ne na reverzu zapisani Egidius Hostarius ne na darilni listini navedeni Egidius Foscari(us) nista napisala *Ordo iudiciarius*, ampak Aegidius Fuscari(us) (fl. 1252–1289).⁶² O njem sicer ne vemo rojstne letnice, a leta 1252 je že bil imenovan kot *magister decretorum*, bil je prvi civilni pravnik, ki je v Bologni predaval cerkveno pravo, bil je imenovan v *Collegio de 'Sapienti*. Navedeno delo je bilo dokončano ok. 1260 in je pomembno kot vpogled v zgodovino rimskega in kanoničnega procesnega prava,⁶³ v oporo pri pravnih postopkih so bili zapisi o različnih primerih iz procesnega prava, izrekov itd. Bil je učitelj enega največjih glosatorjev, Giovannija Andreae. Sestavljavci obeh listin so zapisali naslov traktata *Ordo iudicarium*, v tem volumnu pa so še drugi in raznovrstni spisi.

Pomembni pravni zborniki so bili zapisi z odločitvami rote, papeškega razsodišča; Lambergeru so bile na razpolago v dveh knjižnih enotah, in sicer kot *decisiones antiquarum* ter *decisiones novarum* (št. 25, 25d in 26, 26d). Ni nobenega zaznamka, ali je šlo za rokopisna volumna ali prvotiska, v drugi polovici 15. stoletja je bilo oboje mogoče. V vsakem primeru pa je velika verjetnost, da gre za besedila v redakciji Wilhelma Horborcha (†1384), člana papeške kurije in papeškega nuncija, ki so jih takrat šteli za edino veljavna. Od 1470 so bile v obtoku tudi natisnjene izdaje s komentarji mlajših pravnikov. Mimogrede, približno sočasen je rokopisni izvod sklepov rote, ki je ohranjen v Nadškofijskem arhivu v Mariboru.⁶⁴

Malo je znanega o Giovanniju Nicoloju de Milis, le to, da je bil iz Verone, doktor obojega prava in advokat v Rimu.⁶⁵ *Repertorium iuris* (št. 23, 23d in 24, 24d) je napisal ok. 1430–1440 in je obsežno delo z razlagami pravnih izrazov, ki se dopolnijo s pojasnili ob ustreznih pravnih primerih.⁶⁶ Ker je imel Sigismund

⁶¹ O avtorju gl. Schulte, von: Oldendorp, Heinrich von, str. 146 oz. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd12244342X.html>.

⁶² Pravilno ime navaja Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 188. Največ o njem sporoča Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur*, II, str. 139–143.

⁶³ Wahrmond, *Der Ordo iudiciarius des Aegidius de Fuscariis*. 3.1.

⁶⁴ Golob, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofijskega arhiva v Mariboru*, str. 76–78. – Tudi v prvotiskih je med komentatorji sklepov rote ob drugih pravnih vedno naveden Horborch. Prim.: *Decisiones Rotae Romanae*. Con: *Decisiones antiquae*. Comp: *Guillelmus Gallici, Guillelmus Horbroch, Bonaguida Cremonensis*. *Decisiones novae*. Comp: *Guillelmus Horborch*. Add: *Jacobus de Camplo: Additiones*. Romae: Ulrich Han et Simon Nicolai Chardella, 20. november 1472, ISTC No. Id00104000.

⁶⁵ Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur*, str. 299–300; Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 188.

⁶⁶ Primerjalni prvotisk: Johannes <de Milis>: *Repertorium iuris*. Romae: Georgius Lauer, 23. junij 1475; BSB-Ink M-388 – GW M23409; ISTC im00572000. Knjiga šteje 182 oštevilčenih

Lamberg to delo na razpolago v dveh knjižnih enotah, ki nista bili velikega formata (*in carta mediana* oz. *in carta minori*), se zdi, da gre za razdelitev *Repertorija* med dve rokopisni enoti, saj podatkovne baze navajajo eno samo de Milisovo delo. Z incipitom *Absenti* je označen prvi del *Repertorija*,⁶⁷ v nekaterih kolofonih piše, da ta ali ona knjiga vsebuje teme iz kanonskega in rimskega prava. De Milisovo delo je bilo strokovno dosti širše zastavljeno, kot je bil povsem praktičen pravni slovar (*vocabularium iuris cum titulis legalibus*), ki je prav tako anonimno delo, kot so tudi razprave o volitvah (cerkvenih dostojanstvenikov) in zatem »uporabne arenge«; vsa besedila so zbrana v eni knjižni enoti (št. 16, 16d).

Sklop teoloških enot po navadi pričinja navedba *Svetega pisma*; Sigismund Lamberg ga je imel na voljo v tiskani verziji na papirju (št. 28, 28d). Zraven gredo neposredno razlagalna dela. Brez navedbe avtorja je v seznamu zapisana knjiga ... *Librum auctoritatum et excerptorum biblie triginta titulos secundum alphabetum* ... (št. 33, 33d). S takim incipitom (ki se praviloma nadaljuje z besedami ... *in concordantia decretorum et decretalium*) je v obeh listinah zabeležena knjiga, katere avtor je bolonjski profesor Johannes Calderini (ok. 1300–1365).⁶⁸ Izbor citatov iz Svetega pisma je služil kot opora v pisnih ali govorjenih nastopih: sklicevanje na biblične sentence je vplivalo na stališče o tehtnosti pravne utemeljitve.⁶⁹

Naslednja enota, ki pojasnjuje težje razumljive besede v Bibliji, je *Mammotrectus* (št. 50d in 51). Avtor je Giovanni Marchesini de Regio Lepidi (fl. druga polovica 13. stoletja), frančiškan in učitelj v samostanski šoli v Imoli, ki je bil aktiven v drugi polovici 13. stoletja. Knjiga je nastala med letoma 1279 in 1297, sega pa v besedišče od Geneze do konca Razodetja, nato sledijo razlage besed iz liturgičnih knjig, responsorijev, himen, legendarijev itd. Marchesini je v prologu pojasnil izbor naslova, izraza *Mammotrectus* namreč ne moremo enostavno prevesti. Beseda se opira na odlomek iz 1. pisma Korinčanom (3: 1-2)⁷⁰ in je aluzija na »božje mleko«. Knjiga je bila uspešnica, vsebuje vse tisto, kar so morali menihi znati po zaključenem noviciatu, je tako rekoč priročnik za razumevanje Biblije in

folijev oz. 364 oštevilčenih strani (brez kazal in seznama popravkov) pri dimenzijah pribl. 400 x 289 mm.

⁶⁷ Dodatek *Absenti* je tako rekoč razločevalna beseda, ker se prvo geslo de Milisovega *Repertorija* prične z besedami: *Absenti fi lio* ..., česar ne poznamo pri drugih tovrstnih besedilih.

⁶⁸ Npr. Vatikan, Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. pal. 675; Calderinijevo besedilo je na fol. 127r–225r. Ta rokopis iz palatinskega sklopa je mogoče dunajsko delo iz zadnje tretjine 15. stoletja. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_675 (dostop: 4. 1. 2021).

⁶⁹ Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts*, str. 247–253; na str. 250 jasno zapiše, da ta spis nima za pravno znanost nobene vrednosti. Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 188 pušča avtorstvo odprto. – Naj dodam, da gre za precej podobno pozicijo do velikih, avtoritativnih besedil, kot jo je negovala šola v karolinškem času, ko so dobesedno znanje antičnih in starokrščanskih misli šteli za presežno vrednost; Bernhard Bischoff navaja kot dobro dokumentiran primer prijavo Ermenricha, kandidata za pisanje prenovljene *Vita Sancti Galli*, ki je v predstavitvenem pismu naštel več kot ducat avtorjev in še več njihovih del: to je bila izkaznica, da obvlada literaturo, slovnico in stilistiko. Bischoff, *Libraries and Schools in the Carolingian Revival of Learning*, str. 93–114, navedena primerjava je na str. 107.

⁷⁰ »Bratje, nisem vam mogel govoriti kot duhovnim, ampak kot zgolj mesenim bitjem, kot nedoraslim v Kristusu. Mleka sem vam dal piti, ne jedi ...«, 1–2.

uvod v njeno rabo v liturgiji.⁷¹ Poleg večjega števila ohranjenih rokopisov je izšlo vsaj 23 prvotiskov; *Mammotrectus* je znan v nekaj redakcijah in tako je povsem odprto vprašanje, katero je imel na razpolago škof Lamberg. Marchesinijevemu delu je bil privezan *librum Luciani*: to je latinski slovar, delo avguštinskega meniha po imenu Guillelmus Brito.⁷²

Pantheologia sive Summa universae theologiae (št. 29, 29d) je izjemno obsežna teološka enciklopedija, ki jo je Lamberg imel v tiskani obliki. Avtor je dominikanec Rainerius de Pisis oz. Raynier de Rivalto (?–1351)⁷³ v 15. stoletju so delo natisnili šestkrat, potem pa le še dvakrat. V resnici je to izjemno delo, izdaja iz leta 1473⁷⁴ in tudi ponatis iz leta 1474 štejeta 856 listov (1712 strani v dveh stolpcih, vsak po 57 vrstic), besedilo (s številnimi okrajšavami) pa obsega približno 1,350.000 besed.⁷⁵ Če je to delo veljalo za priročnik za pridige,⁷⁶ potem je bilo neizčrpno.

Vsebine nekaterih enot zajemajo snov iz svetopisemskih knjig ali odlomkov, med katerimi je treba na prvem mestu omeniti razmišljanja Izidorja Seviljskega (ok. 560–636) pod naslovom *De summo bono libri tres* (št. 47, 47d s še tremi besedili). Izhodišče predstavlja 1. poglavje I. knjige z naslovom, da je Bog najvišje dobro, iz tega pa Izidor izpeljuje vse drugo, začeniši z lepoto stvarjenja, z lepoto, ki je skrita v krstu, zakramentih itd., izteče pa se v predstavitev dobrih del. Delo *Sermones super Cantica canticorum* Bernarda iz Clairvauxa (1090–1153, št. 40,

⁷¹ Knjigo je treba brati kot bogato informacijo o procesu šolanja v samostanih. Eden najzgodnejših rokopisov je dostopen na: www.textmanuscripts.com/medieval/marchesinus-regio-lepidi-mammotrectus (dostop: 7. 1. 2021).

⁷² Kot primer: Graz, Universitätsbibliothek, Ms 1316, gl. Kern: *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*, 2, str. 291, z zaključno formulo: *Explicit Lucianus. Finitus est iste liber in die s. Elisabete anno dni 1375*. Rokopis je majhnih dimenzij (200 x 150 mm), slovar obsega fol. 4r–122v. – *Item Lucianus de expositione verb(or)um*: s signaturo K 5 je bila knjiga na polihah kartuzijanskega samostana Aggsbach; Gottlieb: *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, 1, str. 607. – Iz knjižnice komende nemškega viteškega reda v Ljubljani je rokopis (sedaj Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 14.552), ki ima v incipitu zapisano *Guillelmus Brito sive Lucianus O. S. Augustini: Vocabularium biblicum 'Diffi ciles studeo partes'*, kar je podatkovno natančen incipitarni naslov. Podobno govori tudi incipit kodeksa Münchenske Universitätsbibliothek, quart. cod. 25: *Expositio vocabulorum Bibliae*. – Guillaume Breton (fl. 1250–1275) je bil glosator svetopisemskih knjig in je v veliki meri dopolnil Walahfrida Strabona, znan in za teologijo zaslužen mož, a v podatkovnih bazah ni bilo najti kakšnega drugega Bretonovega avtorskega dela. Gl. Reuter, *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Quartreihe*, str. 29–30. – Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 188 je ob tej enoti pripisal ime Henricus de Ratisbona, z vprašajem.

⁷³ Rhodes, *Notes on the Bibliography of Rainerius de Pisis*, str. 238–241.

⁷⁴ Reinerus de Pisis [ed. Jacobus Florentinus]: *Pantheologia sive Summa universae theologiae*. Nürnberg: Johann Sensenschmidt & Heinrich Kefer, 8. april 1473. ISTC IR00005000, bsb-Ink R.1 – GW M36929.

⁷⁵ Rhodes, *Notes on the Bibliography of Rainerius de Pisis*, str. 240.

⁷⁶ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 189. Nürnberška izdaja – razdeljena v dva zvezka – je ohranjena v knjižnici frančiškanskega samostana Kamnik in v kapucinskem samostanu Škofja Loka, v samostanu Bistra so imeli augsburško izdajo iz leta 1474, enako v Novem mestu; v Stični so hranili beneški tisk iz leta 1486. Gspan – Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 575–577, str. 223 in 380–381.

⁷⁷ Veliko prvotiskov je to, sicer ne posebno dolgo besedilo, dodalo kot privez na konec Izidorjevih Etimologij.

40d) se seveda opira na svetopisemsko *Visoko pesem* in je bistveno prispevala k razširitvi Marijinega čaščenja. *Revelationes* Birgite Švedske (ok. 1303–1373, št. 45, 45d) so odmaknjene od dobesednega naslona na Sveto pismo in so duhovna videnja avtorice.

Gregor I. Veliki (ok. 540–604) se je – poleg tega, da je izpeljal vrsto reform – zapisal v zgodovino s svojimi komentarji k svetopisemskim vsebinam in vplivom na vzgojo v krščanskem duhu. Kakor lahko razumemo vpisa na obeh listinah, so bile v eni knjižni enoti njegove pridige (40 pridig k evangeljskim temam) in nagovori ter *Dialogi*, zapisani v starokrščanski tradiciji pogovora med učiteljem in učencem (št. 34, 34d: ... *librum sermonum et omeliarum patrum de tempore et de sanctis et dyalogorum beati Gregorii in uno volumine*). Gregorjeve spise odlikuje »slogovna eleganca in poetična občutljivost«, ⁷⁸ pogosto pride do izraza njegov občutek za dušnopastirsko delo, v *Dialogih* pa so predstavljena življenja in čudeži svetnikov iz Italije ter bistvo človekove nesmrtno duše. Kakor vsa njegova dela se tudi tukaj izkazuje avtorjeva poduhovljenost, ki je utemeljena v svetopisemskih besedilih.

Na Lambergovi darilni listini je pod št. 30d natančnejša informacija o rokopisnem volumnu z besedilom Tomaža (Akvinskega) ... *librum sancti Thome super secunda fi dei scriptum in carta regali*, česar ne moremo prebrati na reverzu. Tukaj lahko predvidevamo, da gre za delo Tomaža Akvinskega (1225–1274) s celovitim naslovom *Summa theologica, secunda secundae*. Ta del *Summae theologicae* je nastal okoli 1272 in se ukvarja s človekovim odnosom do Boga, s krepostmi, čudeži, življenjem in premišljevanjem. ⁷⁹ Teh 189 *Quaestiones* so v srednjem veku prepisovali bodisi kot del celovite *Summe theologice* ali kot samostojno teološko delo; tej delitvi so sledili tudi prvotiski. ⁸⁰

Z nekaj pretiravanja je *Rationale divinorum offi ciorum* (št. 41, 41d) Guillaumea Duranda (1230/1237–1296) označena za najpogosteje prepisano knjigo v poznem srednjem veku, ker je z interpretacijo cerkvene stavbe in sakralnega obredja vplivala na vseevropsko duhovnost po 1290.⁸¹ Opisi liturgičnih tradicij ob posameznih pokrajinah – zapisani zaradi težnje po poenotenju liturgije – dajo zgodovinsko natančen in z navedbami podprt pregled različnih liturgičnih postopkov do konca 13. stoletja. Durandus je bil odličen pravnik in je h kanonskemu, rimskemu in procesnemu pravu dodal še en pogled, to je *ius liturgicum*, ⁸² ki s svojo strukturo določil zaobjema celotno sfero liturgije, ne le maše.

⁷⁸ Fiedrowicz, Gregor I., der Große, str. 259–262.

⁷⁹ Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 189, predlaga naslov *De rationibus fi dei*.

⁸⁰ Prav te *Quaestiones* hranijo v Nadškofijskem arhivu Maribor, Ms 16; gl. Golob, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofijske Maribor*, str. 79–82. O notranjem, instinktivno sproženem dojetanju vere pri Tomažu Akvinskemu podaja dopolnilne vidike članek: Alfaro, *Supernaturalitas fi dei iuxta S. Thomam*, str. 501–542; no. 4, str. 731–787. <https://www.jstor.org/stable/23572819>; &: <https://www.jstor.org/stable/23573132> (dostop: 22. 1. 2021).

⁸¹ Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur*, str. 144–156; Thibodeau, *The Rationale Divinorum Offi ciorum*, str. XVII–XXVII. <https://www.jstor.org/stable/10.7312/thib14180> (dostop: 11. 12. 2020).

⁸² Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 189.

V članku o Lambergovi darilni listini je Bernhard v uvodu k vsebinski opredelitvi treh versko-političnih knjig zapisal naslednje: »V povezavi z izgonom Judov iz Notranje Avstrije v letih 1496/97 sta – ker gre za časovno ujemanje z darilno listino škofa Sigismunda – zanimivi dve temeljni deli za krščansko protijudovsko polemiko, ki ju je imel na razpolago kot zgodnja tiska, nemara celo prvotiska (!); to sta delo Alphonsa de Spina (Alfonso de Espina) *Fortalitium fi dei contra iudaeos, sarracenos et alios christiane fi dei inimicos* (1459/62, prvotisk Straßburg 1471), v katerem avtor zahteva izgon Judov in trde postopke proti konvertitom,⁸³ kakor tudi Paulusa iz Burgosa (ok. 1352–1435) *Scrutinium scripturarum contra perfi diam Iudaeorum* (prvotisk 1469/70)⁸⁴« Kratek dodatek: Lambergov sodobnik Alfonso de Espina († ok. 1491) je sam bil konvertit iz judovske vere; delo *Fortalitium fi dei* (št. 32, 32d) je napisal ok. 1458 in je zato v tiskani obliki hitro doseglo javnost. Obe listini navajata, da je imel Lamberg pred sabo tiskano knjigo, bodisi strasbourško izdajo iz leta 1471 ali baselsko iz 1475⁸⁵ Starejši avtor, Pavel iz Burgosa (ok. 1351–1435), je bil prav tako judovskega rodu, priznan poznavalec Talmuda, ki je prestopil v krščanstvo. Knjiga je napisana kot dialog (med Savlom in Pavlom) in zato je pravičen naslov *Dyalogus qui vocatur scrutinium scripturarum* (št. 48, 48d), Lamberg je imel tiskan izvod. Takrat je bilo povsod dosti knjig s protijudovskimi vsebinami⁸⁶.

Na obeh seznamih je še ena knjiga (št. 36, 36d), zbornik več spisov, ki izpostavlja verske nazore, neskladne s katoliškimi načeli: ... *librum qui continet certos errores hussitarum cum suis reprobacionibus et plures sermones synodales prout reperitur in registro libri eiusdem in uno volumine*. Pri tej enoti ni naveden niti en avtor, listini pa navajata več vsebinsko povezanih sklopov: »... ki vsebuje določene husitske zmote in njihove zavrnitve ter številne sinodalne pridige in še več«⁸⁶ V prvi polovici 15. stoletja je bilo napisanih veliko del, ki so obravnavala husitstvo z različnih vidikov, pri tej enoti pa se na podlagi zapisanega naslova zdi, da gre za večstransko refl eksijo o razpravi, ki je potekala na koncilu v Konstanci. Besedilo je v jedru prav gotovo teološko, zaradi poudarjanja argumentov proti husitom in navajanja sinodalnih sklepov pa se zdi, da ima tudi nekatere lastnosti zgodovinskega dela. Med avtorji, ki so bili udeleženi v teoloških razpravah, obravnavanih v navedeni knjižni enoti in so povezani z dunajskim okoljem, izstopata Nikolaj iz Dinkelsbühla in njegov učenec Tomaž Ebendorfer oz. T. iz Haselbacha. Glede na skladnost naslovov se zdi, da je ta traktat, zapisan na Lambergovih listinah, delo Nikolaja iz Dinkelsbühla (ok. 1360–1433). Njegov *Tractatus contra errores Hussitarum* ima podnaslov *Auctoritates edite et per concilium Constanciense approbate, quod laycis non communicent sub duplici*

⁸³ Robinson, Alfonso de Spina.

⁸⁴ Že omenjena knjiga, gl. op. 42.

⁸⁵ Leta 1475 je v Mantovi (apud Johannes Schallus) izšla še ena izdaja knjige Pavla iz Burgosa, ki je bila dostopna skupaj z besedilom Rabbi Samuel: *Epistola contra Judaeorum errores*. ISTC ip00204000.

⁸⁶ Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*, str. 494.

⁸⁷ Ustrezna podlaga o tem vprašanju je seznam več sto neznanih in po imenih navedenih avtorjev z razpravami (ali poslanicami in pismi), ki se dotikajo vprašanja husitstva. Številni spisi se prično s preprosto formulo *Contra errores Hussitarum*, vsaka enota je podprta s seznamom evidentiranih rokopisov www.antihus.eu/search.php (dostop: 22. 1. 2021).

specie ... Konča se z: ... *Tractatus responsivus editus in concilio Constanciensi*.⁸⁸ Še vedno je ohranjenih vsaj 21 rokopisnih kopij. Tomaž Ebendorfer oz. Tomaž iz Haselbacha (1388–1464) se je udeležil poznejšega baselskega koncila, vendar je bil cenjen strokovnjak za husitska vprašanja. Posebej je temu namenil daljši spis, s katerim zavrača husitska načela, vendar se naslov oz. incipit ne bliža vpisu v Lambergovih listinah.⁸⁹ Sigismund Lamberg je kot član skupine svetovalcev ob cesarju Frideriku III. imel dosti razlogov, da je besedilo moral poznati.

V širši krog stališč proti vsakovrstnim sovragom bi lahko uvrstili tudi knjižno enoto št. 50, ki pa je vpisana samo na reverzu med izposojenimi knjigami. Vsebina je takole zapisana: ... *librum Pronunciamentum de sanctis et tractatus de superstitionibus et pluribusque aliis in uno volumine* ... – Pod naslovom *Pronunciamentum de sanctis* je najti različna dela, v povezavi s svetimi osebami pa najpogosteje sezname molitev za pomoč. Traktat o vražeherju pravzaprav ni nič posebnega glede na čas, je pa po mojem védenju to edina referenca take teološke razprave pri nas: Nicolaus Magni de Jawor (ok. 1355–1435) je besedilo oprl na stavek iz Svetega pisma: *Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus et non est sanitas in carne mea* (Ps. 37,8), ki pomeni, da so njegova nedra polna sramu in telo ni čisto.⁹⁰ To delo je dokončal leta 1405 (kar pomeni, da je imel škof Lamberg pravzaprav novejši traktat); ker je bil avtor profesor v Pragi in tudi Heidelbergu, je imelo delo precejšnje veljavo.⁹¹ Še vedno je ohranjenih veliko izvodov tega traktata, pogosto skupaj z drugimi teološkimi razlagami o pravi veri, pa o dobri smrti itd.

Največ nejasnosti je pri tistih vpisih, ki imajo splošen naslov, da so v knjigi *sermones* in *omeliae* (npr. št. 42, 42d, 46, 46d). V zgodovinski črti so med tukaj navedenimi knjigami najstarejše pridige papeža Leona I. Velikega (konec 4. stoletja–461), ki se je spopadal z izjemnimi političnimi in dogmatičnimi spori od nestorijanstva do vdorov preseljujočih se ljudstev in končno Atila. V procesu propadanja rimskega cesarstva mu je uspelo ohraniti enotno Cerkev. Viharni časi se zrcalijo v njegovih pridigah (št. 37, 37d),⁹² podobno tudi v poznejših pridigah in molitvah papeža Gregorja I. (št. 34, 34d). V obeh listinah je zapisano, da gre za tiskano knjigo, in ker so v 15. stoletju pridige papeža Leona I. izšle samo enkrat, leta 1470 v Rimu, je to dovolj natančen podatek o knjigi, ki jo je uporabljal škof Lamberg.⁹³ Iz zgodnjega,

⁸⁸ O vlogi Nikolaja iz Dinkelsbühla na dunajskem dvoru, univerzi in Melku gl. Aschbach, *Geschichte der Wiener Universität*.

⁸⁹ Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 4704: Thomas Ebendorfer de Haselbach: *Refutatio articulorum cleri Pragensis et dissertationis pro communione sub utraque specie*. Rokopis je iz sredine 15. stoletja.

⁹⁰ Sedaj veljavni prevod Svetega pisma iz leta 1996 ne podaja tega vsebinskega akcenta.

⁹¹ Prim. rokopis: Jena, Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek; fol. 292r–327r, zbornik več besedil, datiran 1456. urn:nbn:de:urmel-568592fd-d552-4f6a-9fa0-7cbc-08245d0e1-00003070-5989.

⁹² D. Wyrwa: Leon I., der Große, v: *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Herder: Freiburg – Basel – Wien 1998, str. 390–392, citat str. 391.

⁹³ Leon I, Pont. Max: *Sermones*. Ed. Johannes Andreas, *episcopus de Aleria*. Add: Johannes Andreas, *episcopus de Aleria, Epistolae; Symbolum Nicaeum et Tesimonia quod Jesus semper verus sit deus et verus homo*. Romae: apud Conradus Sweynheym & Arnoldus Pannartz, 1470 (post 21 sept.). Primerjalna enota: BSB-Ink L-98 – GW M17800; ISTC No.ii00129000.

patrističnega časa so morale biti pridige in molitve, označene kot *librum sermonum et omeliarum patrum* (št. 35, 35d), sicer pa avtorji po večini niso napisani. Izjema sta dve knjižni enoti pridig že omenjenega Tomaža Ebendorferja oz. iz Haselbacha, ki je bil sicer dobrih 30 let starejši od Lamberga, a sta se gibala v dunajskih dvornih, univerzitetnih in cerkvenih krogih. Na eni strani je Lamberg nedvomno cenil njegovo delo, hkrati pa je spise moral poznati zaradi diskusij v dunajskem okolju, sicer ne bi imel dveh knjig Ebendorferjevih pridig (v treh zvezkih). Te so urejene po letnem ciklu in po svetniškem zaporedju, tako da je imel v njih dosti opore za delo (št. 43, 43d: ... *duos libros sermonum de tempore hiemali et estivali Thome de Haselbach* in št. 44, 44d: ... *librum sermonum de sanctiis dicti Thome de Haselbach ...*).⁹⁴

Marsikateri volumen s pridigami so sestavljali spisi več avtorjev in v srednjeveških knjižnih katalogih praviloma niso napisana vsa imena, zato tudi tukajšnja sumarična popisa nista nič posebnega. Vsekakor pa so vprašljive nekatere okrajšave in ločila niso (po naših merilih) dosledno uporabljena. Najprej se ustavljam pri št. 38, 38d; vpis pravi: ... *librum quo continet certos sermones et tractatus cuius libri sermo primo est de verbo Domini secundus de corea et reformatione faciei et tractatus qui vocatur lumen confessorum et plures alii sermones et tractatus prout in registro ipsius libri continentur* ... Po uvodnem sklopu pridig je vpisan traktat o Božjem imenu; o tej temi je pisalo več avtorjev. Naslednji vpis pa je problematičen, tudi v objavljeni literaturi najdemo prevod: »... naslednji de Corree O preobrazbi obrazá⁹⁵.ki«⁹⁶dpira vprašanja spričo neponovljivosti tega vpisa. Mogoče bo k bodoči pojasnitvi tega dela prispeval moj dvom, da Correa sploh ni osebno ime, in, ali ni mogoče, da so z majuskulo zapisali samostalnik, saj pravopisno raba velike in male začetnice v nemškem govornem področju takrat še ni bila ustaljena. Ker v nobenem razvidu srednjeveških avtorjev ni najti pisca z imenom Choreus oz. Chorreus oz. Correus, bi si dovolila opozoriti, da je pridiga *De corea* oz. *De chorea* ali *De chorrea* znana v več oblikah in izpod peresa več avtorjev. Seveda govori o plesu, razbrzdanim, senzualnem in zapeljivem plesu, ki izvira iz poganskih (antičnih, dionizičnih) šeg. Treba je prebrati Pridigo o plesu, *Sermo de corea*, ki jo je napisal kot samostojno besedilo Nikolaj iz Dinkelsbühna. Negotovo ostaja, kaj pomeni neposredno pridružena besedna zveza *de reformatione faciei*; ki je zapisana kot sklepni del vpisa o drugi pridigi. Iz srednjeveške pridižne književnosti mi ni znan noben spis, ki bi govoril o preobrazbi obraza, jaz to razumem v dveh smislih: na eni strani kot spodbudo, kako se je (mogoče v povezavi z lascivnim plesom) moralno vzdigniti, se bodisi osebno ali skupinsko (redovno) preobraziti, a manjka podatkov, tako da se neposredna prepoznava delnega besedila, ki je naslovljeno *reformatione*

⁹⁴ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 189.

⁹⁵ Volčjak, *Listine Nadškofi jskega arhiva Ljubljana*, str. 494. Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 189, je zapisal: »Hier fi nden sich verschiedenes sermones de tempore et de sanctis, de verbo Domini, ein sermo de Choreia«

⁹⁶ Prim.: Gießen, Universitätsbibliothek, Hs. 755, fol. 138v ss.; njegova pridiga proti plesu se pogosto pričinja z besedami: *Chorrea est circulus cuius centrum est dybolus* ... npr. München, Universitätsbibliothek, quart. Ms 33. – Razširjena je tudi pridiga Konrada von Waldhausna *De-testatio choreae* z začetkom: *Item notandum est quod detestata est chora propter eius malam originem*; Weimar, Herzogin Anna Amalia Bibliothek, Oct 61: Theologische Sammelhandschrift. Permalink: <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/#15> (dostop: 23. 1. 2021).

faciei, ni posrečila. V takem smislu bi to besedilo utegnilo biti vsebinsko kaj takega kot Gerardusa Zerbolda de Zutphania (fl. 1367–1398) *De reformatione virium animae*, ki je klicala k osebni preobrazbi⁹⁷ in so jo še v 16. stoletju nekajkrat ponatisnili skupaj s spisom Davida de Augusta (ok. 1200–1272) *De exterioris et interioris hominis compositione*.⁹⁸ Zelo znan teolog Johannes Nider (1380–1438) je bolj ali manj v času koncila v Konstanci pozival k reformiranju samostanskih skupnosti,⁹⁹ poznamo pa tudi precej anonimnih traktatov na temo osebne preobrazbe.¹⁰⁰ In na drugi strani kot ta del vsebinskega sklopa o plesu se mi ob spominih na upodobitve rajanja zdi povsem sprejemljiva možnost, da so mislili na »olepšavo« ali »spreminjanje« obraza oz. videza¹⁰¹ ali na imenitnosti z venčki, tančicami itd., kar številne takratne upodobitve povezujejo s spakljivimi, pretiranimi plesnimi gibi, z nebrzdanim norenjenjem.¹⁰² Tako bi drugo pridigo ... *de corea et reformatione faciei* brala kot pridigo proti ekscesivnemu videzu plesa in prav tako neprimernemu oblačenju in ličenju.¹⁰³

V tej enoti se pojavi še naslov ... *tractatus qui vocatur lumen confessorum* ... Luč spovednikov: avtor je Andreas de Escobar (1348–1440);¹⁰⁴ delo se prične

⁹⁷ Basel, Universitätsbibliothek, B XI 15. Permalink: <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj90542201.T>. (dostop: 23. 1. 2021).

⁹⁸ Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 272 Helmst.: v rokopisu so ob Davidu de Augusta zastopani avtorji s podobnimi vsebinami (Matthaeus de Cracovia, Hugo de Folieto, Hugo de Sancto Victore itd.)

⁹⁹ Npr. Bamberg, Staatsbibliothek Bamberg, Msc. Theol. 117 in 125, kjer ob Niderju obravnavajo dileme o spremembah pri redovih Jacobus Cartusensis; ali iz Bamberga, Stadt- und Staatsbibliothek, Msc. Theol. 222: Conrad Mulneri de Nuremberga: *Epistolae de reformatione monasteriorum*; ali: Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, fol. Cod. 198: anon.: *Pro reformatione ecclesiasticae disciplinae etc.*

¹⁰⁰ Aachen, Bibliothek der Stadt Aachen (Stadtbibliothek), Beis C 16: anon.: *Tractatus de reformatione animae in homine quodam.*

¹⁰¹ Prim. Georges, Karl Ernst: *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, I – 2, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988 (ponatis izdaje iz 1913/1918). Geslo *reformatio* predstavi z obema načinoma, torej vizualno preobrazbo in moralno prenovo: »re-förmätio, önis, f. (reformatio), I) die Umgestaltung, eig., in einen Esel, Apul. met. 3, 24 u. 11, 13. Epit. nov. 60. § 204. – bildl., die Verbesserung, morum, Sen. ep. 58, 26. – II) die Neugestaltung, Erneuerung, Augustin. serm. 125, 4. – III) etc.«

¹⁰² Obsežno poglavje o plesu naj strnem na vsebine, kot so zapeljivi prizori, tangencialno naslovljeni kot »Vitez in dama«, »Mavriski«, »Vrt ljubezni« itd. ter se spomnimo na grafične liste Mojstra E. S., Israhela van Meckenema in kiparske fantazije Erasma Grasserja.

¹⁰³ Po zaključku tega prispevka se je oglašil Franz Lackner (Avstrijska akademija znanosti) s pripombo, da je v avstrijskih rokopisih pogosto najti traktat o plesih, ki ga je napisal Georgius Tudel de Giengen. Glede *reformatione* ali *refecione faciei* pa meni, da ta dodatek vsaj po naslovu spominja na Ovidovo *De medicamine faciei*, le da ni mogoče zanesljivo reči, ali je bila Ovidova pesem v navedenem času sploh znana v avstrijskih krogih. Kolegu Lacknerju sem za diskusijo in mnenja nadvse hvaležna. – Obe pregrehi (ples in lepšanje obraza oz. lišpanje) pa je najti upodobljeni na freski Svete nedelje iz Crngroba; letnica ok. 1460 bi ustrezala tudi času Lambergovega dušnopastirskega delovanja. Vsebinski obeh pridig sem se posvetila na konferenci "Late Medieval and Early Modern Libraries" (Siena 19. - 22. marec 2022); članek še ni natisnjen.

¹⁰⁴ Primerjalni rokopis: University of Pennsylvania, Kislak Center for Special Collections. Oversize Ms. Codex 1215. *Lumen confessorum*. <https://openn.library.upenn.edu/Data/0002/html/mscodex1215> (dostop: 23. 1. 2021). Po podatkih *Manuscripta mediaevalia* je ohranjenih vsaj 35 rokopisnih izvodov.

z besedami *Lumen confessorum vocatur hec doctrina omnibus penitentiariis*, tako da je navedeno delo nesporno iz njegovega avtorskega opusa o spovedi.¹⁰⁵

Podobno sestavljeno vsebino razkriva tudi naslov naslednje enote (št. 39, 39d): ... *alium librum de diversis sermonibus et tractatibus cuius in primo est sermo de ordine et dignitate sacerdotali deinde episcopali et evangelia per dominicas et de aliquibus sanctis et sermones de cruciata et plura alia prout in registro ipsius libri continentur* ... Ta enota je bila v resnici zbornik mnogih tekstov, tako da je bil bralcu v pomoč sestavljen register besedil, kazalo, kakršnega je mogoče najti v prenekateri knjigi. Navedene so »različne pridige in razprave«, med katerimi je najprej tista o duhovniškem redu in dostojanstvu vse do škofovskega (in ta vsebina je bila razširjena v mnogih različicah, posebej pogosto je najti psevdo-Avguštinovo besedilo), sledijo nedeljska berila iz evangelijev ter o nekaterih svetnikih, ki jim ni mogoče izslediti avtorja. Ob zapisu, da so v zborniku pridige o križarski vojni, se je treba ustaviti in vprašati, kaj je pravzaprav mišljeno. Z besedo *cruciata* je bilo mogoče označiti katerokoli križarsko vojno ali pohod proti heretikom,¹⁰⁶ lahko pa je v tem primeru natisnjena bula papeža Pija II. proti Turkom ali pa njen rokopisni prepis, izpis ali komentar.¹⁰⁷ Na papeževi buli zapisana letnica 1463 sovpada s časom velikih turških vdorov, je pa tudi dokument Pijevega razmišljanja, da bi turškega sultana spreobrnil v krščanstvo, s tem odvrnil pretečo nevarnost in je več kot zanimivo branje.¹⁰⁸

Pod vpisom (št. 49, 49d) ... *librum hymnorum et sequenciarum cum suis exposicionibus* bi lahko bil rokopis (v žoltilih platnicah) s slednicami in himnami. Kakor je ob zgledu primerjalnih rokopisov razumeti, je šlo za notni rokopis s podpisanim besedilom (*cum exposicionibus*).¹⁰⁹

Na obeh listinah škofa Lamberga so zapisane še nekatere knjižne enote, ki obravnavajo profane vsebine.¹¹⁰ Najširše horizonte znanja v 13. stoletju zastopata enciklopediji Giovannija Balbija in Jerneja Angleškega (gl. seznam št. 31 in 53). Balbijeva knjiga – s pravilnejšim naslovom *Summa grammaticalis quae vocatur*

¹⁰⁵ De Escobarjev *Modus confi tendi* je bil samo v 15. stoletju natisnjen približno stokrat.

¹⁰⁶ Dunaj, Österreichische Nationalbibliothek hrani 6 rokopisnih zbornikov iz 15. stoletja, v katerih je tudi pridiga Johna Wycliffa *De cruciata* (Cod. 1337, 3929, 3930, 3933, 4527, 4536), ki je samo ena od 30 do 50 Wycliffovih pridig, kolikor jih je v vsakem volumnu. Nekateri rokopisi so bili sprva v češki lasti, v njih so tudi besedila Jana Husa in drugih kritičnih piscev.

¹⁰⁷ Pius II, Pont. Max.: *Bulla cruciata contra Turcos*, Mainz: Johannes Fust & Petrus Schoeffer, post 22. Oct. 1463; digitaliziran izvod: Wolfenbüttel, Herzog-August Bibliothek, sign. M: Li 40 413.1, fol. 71r–75r. ISTC ip00655750. Permalink: <http://digilib.hab.de/inkunabeln/li-4f-413-1-1/start.htm>; obstaja tudi različica z lesorezno ilustracijo kot naslovnico. Približno istočasno je bila natisnjena še nemška različica: Pius II, Pont. Max.: *Bulla cruciata contra Turcos* »Ezechielis prophetae«. *Bul zu Dutsch widder die snoden ungleubigen Turcken*, Mainz: Johannes Fust & Petrus Schoeffer, post 22. Oct. 1463; ISTC ip00655800; ohranila sta se samo dva izvoda (Karlsruhe, Manchester), ki pa nista digitalno dostopna.

¹⁰⁸ Štih, 2016, str. 231–233.

¹⁰⁹ Prim. München, Bayerische Staatsbibliothek, clm 5023: *Manuale hymnorum, sequentiarum et aliorum in ecclesia et extra per annum cantandorum cum notis musicis etc.*, Benediktbeuern 1495. Dostop do digitaliziranega rokopisa: digitale-sammlungen.de (dostop: 23. 1. 2021).

¹¹⁰ Bernhard, Die Bibliotheksschenkung, str. 189; Bernhard je uporabil izraz »območje sedmih svobodnih večšin«, str. 189.

Catholicon (št. 31, 31d) je morala biti kar razkošna knjiga: prvotisk na pergamentu, ki je bil deležen slikarskega okrasa, kakor je že zapisano. Giovanni Balbi († 1298) je vključil obsežna poglavja, ki se nanašajo na slovnico, pravopis, retoriko, etimologijo itd., kar je bilo v njegovem času odlično sprejeto. – Jernej Angleški (Bartholomaeus Anglicus, † 1272) je enciklopedično knjigo *De proprietatibus rerum* napisal kot učni pripomoček za svoje študente v Magdeburgu. Pomembna je tudi kot primer znanstvenega dela, ki vestno navaja vse avtorje, katerih dela je upošteval in se nanje oprl; tako lahko dobimo tudi vpogled v literaturo, ki je bila sredi 13. stoletja na razpolago njemu in marsikateremu drugemu učenjaku.¹¹¹

P. Simoniti je opozoril, da nekatere izposojene knjige govorijo o prizadevanjih za izpiljeno latinščino v škofovi pisarni,¹¹² čemur so poleg *Catholicon*a stregle še nekatere druge knjige. Jezikovnemu znanju je bil namenjen že omenjeni slovar, sestavljen po abecednem redu (št. 47, 47d) in prav tako t. i. *vocabularium Luciani* (gl. št. 50d in 51), sicer pa je vtis, da so preostale enote nejasne, mogoče nekoliko popraviti. V obeh listinah je zapisano, da sta v eno enoto zvezani dve različni besedili, »neka nedoločljiva« *Summa dictaminis epistolarum papalium et Petrum Plesensem in uno volumine* (št. 51d, 52). Prvo in obsežno delo ima v celoti naslov *Summa dictaminis, sive summa epistolandi*, avtor je kardinal Tommaso da Capua (pred 1185–1239 ali 1243).¹¹³ Služil je pod štirimi papeži in je iz izkušenj v papeški pisarni nastalo navedeno delo, ki velja za eno pomembnih referenc o razvoju in postopkih v srednjeveški diplomaciji. Nedvomno je bila ta zbirka papeških dopisov in odgovorov dobrodošla opora v škofovi pisarni. Ni presenetljivo, da je bilo v isti knjižni enoti tudi več epistol Petra iz Bloisa (Pierre de Blois, Petrus Blesensis, ok. 1130–ok. 1211). Visoki teolog, tudi pesnik, je slovel po izbrušenem slogu svojih pisem tako glede jezikovne stilistike kot teološke argumentacije.¹¹⁴

Na listinah bi pod št. 47 in 47d prebrali – ob že omenjenem slovarju in Izidorjevem razmišljanju o (Božjem) dobru – tudi naslov dela *Naturalia et moralia Seneca de quatuor virtutibus*. Najbolje je povzeti besede P. Simonitija, da je bil Psevdo-Seneka v srednjem veku pogosto navajana avtoriteta, v resnici pa je delo o štirih krepostih napisal Martin iz Brage (ok. 520–580).¹¹⁵ Delo *Formula vitae honestae resp. De differentiis quatuor virtutum vitae honestae* je namenil Miru, kralju Svevov.¹¹⁶ Besedilo ni posebno dolgo, je neposreden nagovor in obsega le nekaj listov,¹¹⁷ a je strnjeno predstavljeno bistvo kardinalnih krščanskih kreposti in je zgleden primer epistole, pravzaprav literarnega dela v odlični latinščini. – Pod

¹¹¹ Seznam starejših avtorjev, ki jih je neposredno uporabil, je analitično predstavljen v: Steele – Morris, *Mediaeval Lore from Bartholomaeus Anglicus*, str. 173–180. Prim. *Mediaeval lore from Bartholomaeus Anglicus* : Internet Archive (dostop: 11. 1. 2021).

¹¹² Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 52.

¹¹³ Prim.: Pariz, Bibliothèque Nationale, Lat. 8604; <http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc67897n> (dostop: 12. 1. 2021).

¹¹⁴ Njegova pisma so zbrana v PL 207.

¹¹⁵ Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 39.

¹¹⁶ *Incipit libellus martini episcopi ad mironem regem gallicie*.

¹¹⁷ V celoti dostopno na: www.thelatinlibrary.com/martinbraga/formula.shtml (dostop: 17. 1. 2021).

istimi platnicami je bila še priljubljena predelava Iliade, znana kot *Historia Troiana*; Guido delle Colonne (ok. 1210–po 1287) je v prozo presadil starofrancoski verzni roman, ki ga je napisal Benoît de Sainte-Maure. Prav gotovo je bilo dosti plemiških knjižnic, ki so tudi premogle to delo.¹¹⁸

Še dve slovnično-stilistični deli, zvezani v eni knjigi skupaj s *Facetijami* Poggija Bracciolinija (št. 52d, 53), podčrtujeta Lambergovo zavzetost za odlično jezikovno znanje in obvladovanje strukture pisanja (gl. str. xxx). Vplivni italijanski humanist Gasparinus da Barzizza (ali de Bergamo, ok. 1360–1431), ki je bil med drugim profesor na padovanski univerzi in v stikih s posvetno in cerkveno aristokracijo, je podobno – kot prenekateri italijanski humanist – stikal za starejšimi rokopisi in leta 1421 v Lodiju odkril več Cicerovih del, ki jih je objavil s svojo kritično opredelitvijo. To je odmevalo v njegovih delih, kjer je – predvsem z *Liber epistolarum* – predstavil ideal odlične latinščine.¹¹⁹ Avtor Psevdo-Cicerovih *Synonyma* ni nesporno identifi ciran, vendar so delo že v 15. stoletju natisnili s takim, zasilnim avtorskim imenom.¹²⁰ Knjižna enota, mogoče rokopisni izvod ali sestavljenka iz različnih tiskov, je imela privezane tudi *Facetiae* izpod peresa Giovannija Francesca Poggija Bracciolinija (1380–1459), tako da so znotraj Lambergovih dokumentov vsa tri besedila kulminacija mojstrskega obvladovanja latinščine.¹²¹ – V tej knjižni enoti je bilo tudi delo neimenovanega avtorja, označeno s ... *certis regulis in poetria*. G. Bernhard utemeljeno predlaga kot avtorja Galfreda Angleškega oz. avtorja Godefrida/Galfreda de Vinosalvo (fl. konec 12. stoletja).¹²² Njegovo najpomembnejše delo, *Poetria nova*, je v 2000 heksametrih zapisan »priročnik« za pesnjenje, sicer pa je ohranjeno v številnih rokopisih in je pogosto eno od besedil v zbornikih s pesniškimi ali slovničarskimi spisi.

Na obeh listinah so navedene še tri knjižne enote, ki so nedvomno bile medicinski priročniki. O knjigi pod št. 27, 27d sem že omenila, da je vprašljiva veljav-

¹¹⁸ O kulturni vlogi in presaditvi grškega epa v sočasno viteško okolje gl.: Buchthal, *Historia Troiana*.

¹¹⁹ Baxandall, *Giotto and the Orators*: Knjiga, ki je polna primerov zavedanja izrazne moči jezika (literarne retorike), vsebuje tudi razmisleke, kako doseči popolnost, s kakšnim pedagoškim postopkom vlti znanje. V odlomku o Barzizzu pravi: »Kot vzore bi mu (tj. mladeniču, ki se uči latinščine) dal nekaj slovityh pisem ...« (*exempla aliquarum illustrium epistolarum tradidissim ...*), str. 65.

¹²⁰ Italijanski humanisti so se zavedali, da daje klasična latinščina drugačno jezikovno izkušnjo od njihovega dotedanjega znanja latinščine (ki je bila poenostavljena in formalno usmerjena v sholastični diskurz), zato so nejasnosti poskušali pojasniti tudi z objavami, npr. Bartolomeo Fazio: *De differentia verborum latinorum*, ali Psevdo-Cicero: *Synonyma*. Podrobneje in s številnimi primeri: Baxandall, *Giotto and the Orators*, str. 8 dalje.

¹²¹ Nemara je opozorilo neupravičeno zapisano, a velja si priklicati v spomin, da je bila v lasti bližnjega ljubljanskega frančiškanskega samostana knjiga Lorenza Valla *Elegantiae linguae latinae* iz leta 1483 (ki so jo morali leta 1744 prevezati). V Gspan – Badaličevem katalogu piše, da provenienca ni razvidna, kar ne izključuje zgodnjega lastništva, saj so v samostanu imeli veliko prvotiskov in škof Lamberg bi jo utegnil uporabljati. – Še dva prvotiska Vallovega dela sta se ohranila in, čeprav sta iz let 1492/1493 in 1496, je en izvod pripadal ljubljanski škofi ji, drugi pa je bil s podpisom Janeza Krstnika Seebacha vpisan v gornjegrajski katalog. Gspan – Badalič, *Inkunabule v Sloveniji*, kat. št. 683, 684, 685 in str. 394.

¹²² Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 190.

nost oznake *librum platearii stampatum*, ker so znani prvotiski šele iz poznega 15. stoletja (str. 47). Odprti naslov tudi ne dovoljuje natančnejše opredelitve in avtor tega dela bi bil lahko oče Giovanni (fl. 1090–1120) ali sin Matteo Plateari (†1161). Kot avtor dela *Practica brevis* in *De simplicium medicinarum virtutibus* je Giovanni jeva knjiga s sistematično navedenimi boleznimi uživala velik ugled. Matteo pa je slovel kot avtor knjige *Circa instans*, ki je dopolnjeni prevod Dioskuridove *De materia medica*, starogrške knjige o zeliščih, pripravi zdravil, strupih itd. Marsikatera poznejša zeliščarica je odvod od tega Platearijevega zbornika o zdravilih. Odprto ostaja, katero knjigo si je izposodil Sigismund Lamberg. Pod št. 54d in 55 je navedeno, da gre za praktično medicinsko delo (Cirurgia oz. Chirurgia?), avtor pa je Wilhelmus de Placentia, torej Guglielmo da Piacenza ali da Saliceto, če je ime povezano z njegovim rojstnim krajem (13. stoletje). Rokopisov tega eno lego ali dve obsegajočega besedila ni kaj prida ohranjenih oz. so delni privezi.¹²³ Praktični rabi – tako tudi poudarja naslov – je bilo namenjeno anonimno delo, zapisano pod št. 55d, 56: ... *librum medicinale de simplicibus et compositionibus et pluribus medicinalibus* ..., kar bi lahko bila tudi knjiga izvlečkov in prepisov iz različnih medicinskih oz. zdravilskih knjig.¹²⁴

Dokončnega seznama avtorjev, zastopanih v Lambergovih listinah, ni mogoče sestaviti, čeprav se je od prvotno zapisanih 24 oz. 25 imen njihovo število spremenilo in govorimo lahko o vsaj 46 nesporno identifi ciranih avtorjih. Prav gotovo zapusti globok vtis zbirka tehtnih volumnov z vsebinami kanonskega prava, dekretalij, slovarskih priročnikov za to področje, volumnov z zapisi papeškega razsodišča, cerkvenopravnega priročnika za škofa itd. Precej je del avtorjev, ki jih lahko glede na življenje in čas delovanja uvrstimo v starejša obdobja, recimo v čas pred sredino 14. stoletja, ko je kuga zarezala v strukture delovanja in mišljenja. Če sledimo približnemu kronološkemu zaporedju, bi bili med avtorji iz stoletij do 1350 zapisani:¹²⁵ papeža Leon I. in Gregor Veliki, Martin iz Brage, Dyonisius Exiguus, Izidor Seviljski, Pierre de Blois, Bernard iz Clairvauxa, Gratian, Giovanni in Matteo Platearius, Galfredo da Vinosalvo, Guglielmo da Saliceto da Piacenza, papež Gregor IX., Jernej Angleški, Tomaž Akvinski, Tommaso da Capua, Rajmond Penafortski, Giovanni Balbi, papež Bonifacij VIII., Henricus de Segusia, Tomaž Akvinski, Guido delle Colonne, Guglielmus Durandus, Aegidius Fuscarius, Giovanni Calderini, Giovanni Marchesini, Rainierus de Pisis, papež Klemen V. in Fridericus Petruccius de Senis.

Seznam avtorjev, ki so bili nekaj desetletij starejši od Lamberga ali kar njegovi vrstniki, ni dosti krajši. Najprej imenujmo glosatorja Giovanni d'Andrea, ki je umrl v času kuge, sledijo pa Henricus de Odendorp, Franciscus de Zabarella, Nikolaj iz

¹²³ Prim. Dresden, Sächsische Landesbibliothek (Staats- und Universitätsbibliothek), Mscr. Dresd.C.309.: Magistri Wilhelmi de Placentia: *Simplicia resp. Guilelmus de Saliceto*. 24. fol. Gl. Schnorr von Carolsfeld, *Katalog der Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden*, str. 235. Urn:nbn:de:bsz: 14-db-id2753551872 (dostop: 17. 1. 2021).

¹²⁴ Bernhard, *Die Bibliotheksschenkung*, str. 190.

¹²⁵ Papeži Gregor IX., Bonifacij VIII. in Klemen V. so bili nedvomno osebe, ki so stale za procesom urejanja dekretalij, a obseg njihovega avtorskega prispevka se strne na utemeljitve, zapisane v spremnih epistolah in predgovorih.

Dinkelsbühla,¹²⁶ Paulus de Burgos, Andreas de Escobar, Giovanni Nicolò de Milis, Bernardin Sienski, Nicolò de Tudeschis, im. Panormitanus, potem pa sledijo avtorji, ki jih je ali bi jih Sigismund Lamberg utegnil osebno poznati: Jacobus de Zocchis de Ferrarria, Tomaž Ebendorfer oz. Tomaž iz Haselbacha, Michael van Dalen, Angelus de Castro, Alfonso de Spina in nemara – kot glosator – tudi Alessandro de Nevo, Lambergov vrstnik iz Padove.¹²⁷ Gasparina de Barzizza in Giovannija Poggija Bracciolinija pa je najbrž poznal le po slovesu.

Zadolžnica za izposojene knjige in poznejša listina za podarjene kažeta, da je bil izbor pretehtan, na prvem mestu so seveda besedila, ki jih je potreboval pri škofovskih nalogah in vseh drugih uradnih zadolžitvah, ki jih je imel na dvoru Friderika III. Navedena dela se niso omejila samo na ključna dela kanonskega prava, na dekretalije od pred-Gracijanovih edicij, ampak so odprle horizonte z moderno kanonistiko (Zabarella, de Zocchis, de Castro, Panormitanus, de Dalen) in izbranimi temami iz kanonskega prava (de Oldendorp, Calderini itd.). Zbirke starejših in novejših razsodb papeškega sodišča (rota) so mu bile v oporo pri odločitvah, prav tako vpogled v diplomatske poslanice (T. da Capua), kjer je bilo ob pravnih primerih najti primere izbrušenega sloga v uradnem dopisovanju. Simoniti je opozoril, da ni malo del, ki izražajo prizadevanja za dosego slogovno odlične latinščine (Pierre de Blois, G. da Vinosalvo itd. in moderna dela, ki izražajo odnos humanistov do klasične latinščine, torej knjiga z besedili Gasparina de Barzizza, Psevdo-Ciceronovimi *Synonima* in tekstom Giovannija Poggija Bracciolinija). Vendar je bilo jezikovno znanje mogoče črpati tudi iz del velikih teologov (papeža Leon in Gregor sta užila šolo v duhu poznoantičnega patricijskega okolja), a slogovnim ciljem je bilo namenjenih tudi lepo število jezikovnih in splošno izobraževalnih priročnikov, slovarjev in enciklopedij, besedil, mimo katerih pri delu ni mogel. Zdi se, da je kar ena tretjina besedil izpod peres Lambergovih sodobnikov, kar pomeni, da je dobro poznal pravne in cerkveno-politične tekste (proti heretikóřm). Tudi drugi aktualni spisi so naraven odsev razpoloženja v Rimskokatoliški cerkvi, recimo knjiga Bernardina Sienskega o moralnih plateh fi nančnega poslovanja. Če pomislimo, kako so na intelektualni preobrat in ciceronianizem vplivala odkritja grško-rimskih besedil, ki so jih v času koncila v Konstanci italijanski zgodnji humanisti izbrskali iz karolinških rokopisov v italijanskih, švicarskih in nemških samostanih, potem rokopisni izvodi takih del v Lambergovi knjižnici pričajo o njegovi vključenosti v zgodnji val humanizma v Avstriji.

¹²⁶ Kodeks, v katerem so tudi pridige Nikolaja iz Dinkelsbühla, je ok. 1435 v ljubljanski komendi nemškega viteškega reda prepisal Johannes Prutenus Morgenpesser.

¹²⁷ Ni nesporno, ali bi smeli mednje uvrstiti tudi Eneja Silvija Piccolominija, papeža Pija II., čeprav je bil Lambergov prijatelj ali vsaj dobri znanec; ni mogoče trditi, da je za odprtim naslovom *De cruciata* v resnici zgolj in samo papeževa poslanica.

¹²⁸ Ne smemo pozabiti, da je Nikolaj iz Dinkelsbühla vodil – asistiral mu je Petrus von Pulka(u) – delegacijo dunajske univerze na koncilu v Konstanci in da je bil eden najostrejših nasprotnikov husitskih idej. Med drugim sta oba skupaj obtožila tretjega profesorja, Hieronima iz Prage, svojega kolega na dunajski Teološki fakulteti, da simpatizira s husiti. Bernard, Jerome of Prague, str. 6–7.

Nekaj dodatkov o gornjegrajskih rokopisih

Seznam izposojenih knjig sporoča le o nekaterih vsebinah, ki jih je Sigmund Lamberg potreboval pri škofovskih obveznostih. Vsaj te je lahko prenesel iz kapiteljske knjižnice v svoje delovne prostore, verjetno si je lahko pomagal tudi z literaturo, ki jo je bilo mogoče najti v ljubljanskih knjižnicah. S tem mislim na tedanje samostane v Ljubljani, spomniti se velja na bližnji avguštinski samostan, saj je bil red zapisan študijskemu delu, živahno delovanje je dokumentirano v okolju nemškega viteškega reda, poleg tega so v mestu imeli svoje hiše samostani iz Gornjega Grada, Stične, Bistre in Kostanjevice, katerih predstojniki so prebivali tako rekoč nekaj minut vstran od stolnice. Kot ljubljanski škof, ki je izšel iz domačega plemstva, ni bil tujec med enakorodnimi, vsaj informacije o knjigah so lahko krožile. Izposojene knjige so zgolj jedro literarne bere, a v rokopisih in prvotiskih drugih cerkvenih ustanov in zasebnih knjižnic je lahko našel še druge vsebine.

Naj k sporočenim knjižnim naslovom dodam še tri opozorila, drobce, ki dopolnjujejo vtis o gornjegrajski knjižnici. V monografskem popisu srednjeveških rokopisov v Sloveniji lahko preberemo besede Milka Kosa, da »o biblioteki gornjegrajskega benediktinskega samostana, kateri je bil ustanovljen pred l. 1140, l. 1463 vtelešen novi ljubljanski škofi ji, a l. 1473 zatrt, nam ni znanega skoraj ničesar. Zdi pa se, da ni bilo število rokopisov v nekdanji opatiji neznatno. Sklepam to iz ohranjenega zapisnika kodeksov, katere je l. 1439 benediktinski samostan v Melku na Avstrijskem poslal gornjegrajskemu samostanu ... Prejkone so večino teh rokopisov uničili in raznesli ob priliki velike plenitve samostanskega imetja l. 1463, za časa predaje samostana ljubljanski škofi ji ...«¹²⁹ Mišljen je vdor okoliških prebivalcev v samostan (18. marca 1463), ki so ga izropali.¹³⁰ Danes ni več mogoče natančneje opredeliti, koliko arhivskega in knjižnega gradiva je takrat in v naslednjih letih izginilo

V Nadškofjskem arhivu v Ljubljani je shranjenih večje število arhivalij, od katerih so posebej pomembne tiste iz zgodnjih let ljubljanske škofi je, glede knjig je sicer mogoče dodati nekaj detajlov, a to nikakor ne pomeni, da smemo na tej podlagi govoriti o obsegu gornjegrajske knjižnice v 15. stoletju. Pri enotah, v katere se je podpisal Janez Krstnik Seebach, je potrebna previdnost, ker je bil strasten bibliofil in je kupoval več stoletij stare knjige ter se podpisoval tudi v očetove; katalog, ki ga je sestavil leta 1655 Filip Terpin, pa za fond Lambergovega časa ne posreduje nespornih podatkov.¹³²

V Narodni in univerzitetni knjižnici je shranjenih več rokopisov, ki so (kakor je zapisano v Kos – Steletovem katalogu, v VI. razdelku, naslovljenem »Gornje-

¹²⁹ Kos - Stelè, str. 88. Navedeni sta obe deli, iz katerih je črpal podatke, to sta Orožen, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*, str. 200; ter Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, I, str. 142–147.

¹³⁰ Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*, str. 16.

¹³¹ Volčjak, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*, str. 20–21.

¹³² Simoniti, *Med knjigami* str. 271–272.

grajski rokopisi»), prešli v licejsko knjižnico iz samostanske knjižnice.¹³³ To je šest enot, danes NUK, Ms 23, 49, 51, 65, 75 in 78. Iz kataloga izvemo nekaj o njihovih vsebinah in kratka oznaka (kjer dodajam popravke k razvidu vsebin) je naslednja: signaturo Ms 23 nosi pergamentni rokopis iz 14. stoletja, v katerem so zvečine naravoslovne vsebine. Ms 49 vsebuje komentar Narcissa de Berching k *Tretji knjigi Sentenc Petra Lombarda*, je delo poznega 15. stoletja, rokopis pa je bil v lasti Janeza Krstnika Seebacha. Ms 51 je iz časa ok. 1466 s prepisom Boetijeve *Tolažbe fi lozofi je*, ki ji sledi Psevdo-Boetijeva razprava *De disciplina scholarium*. Ms 65 je tako kot Ms 49 južnonemško delo, le da gre za komentar Nikolaja von Dinkelsbühla k Četrtri knjigi Sentenc Petra Lombarda in še nekaj njegovih pridig. Ms 75 je zbornik različnih vsebin od kanonskoprnih vprašanj do Izidorja iz Sevilje, Ms 78 pa je slovar Henrika iz Regensburga, »imenovan Lucianus«.¹³⁴

Iz gornjegrajske knjižnice je NUK, Ms 6 z Lathcenovo *Eklogo Moralij o Jobu*: ista roka, ki je v ta rokopis zapisala signaturo *Codex N.(umer)us I.* (fol. Iv), je napisala signaturo tudi v rokopis Dunaj, ÖNB, Cod. 329, ki ga je Wolfgang Lazius prinesel iz Gornjega Grada. Rokopisi NUK, Ms 6, ÖNB, Cod. 329, 330 in 358 so bržkone darilo oglejskega patriarha(ta) novemu samostanu. Nekaj naslednjih enot pa predstavljajo rokopisi, ki so bili Lambergova last in so se iz Gornjega Grada vrnilo v Ljubljano, potem pa so prešli v zasebno knjižnico Zaulijev in jih je Suzana Zauli podarila cistercijanskemu samostanu Stična.¹³⁵ To so trije volumni Zabarellijeve razlage dekretalij (v seznamu obeh listin št. 6, 7 in 9), pri čemer je na koncu Ms 54/II podpis *Sig(is) mund Lomb(er)ger, O paciencia*. Dodati moramo NUK Ms 55 z de Zocchisovim komentarjem k *Dekretalijam papeža Gregorja IX.* (seznam št. 9) in Ms 152 s spisi Bernardina Sienskega. To je nov pogled na gornjegrajski fond, ki se je – tako kot vse knjižnice – sčasoma spreminjal, a dobro je vedeti, da se niso porazgubili prav vsi Lambergovi rokopisi. Italijanski volumni so krasna, tako rekoč nedotaknjena dela, a to tudi pomeni, da v njih ni Lambergovih glos. V celotnem sklopu gornjegrajskih kodeksov je v Ljubljani deset enot oz. dvanajst kodeksov, na Dunaju pa trije.

V Gottliebovi monografiji o srednjeveških bibliotečnih katalogih iz Spodnje Avstrije¹³⁶ je uvodoma zapisano, da je proti koncu kodeksa Cod. 710 (olim N 3) iz Melka napisan seznam knjig, ki so jih poslali v Gornji Grad: *Materia librorum, quod misi ad mon(asterium) Sancte Marie in Obernburg anno tricesimonono*.¹³⁷ Seznam je na fol. 270r–272r, navaja pa 23 kodeksov; precej natančno so zapisane

¹³³ Kos – Stele, *Srednjeveški rokopisi*, str. 88–95. – Pomembna spoznanja o gornjegrajski knjižnici je najti v Simonitijevi analizi starejših knjižnih enot, v kritični primerjavi seznama knjig oz. kataloga, ki ga je dal leta 1655 sestaviti tedanji generalni vikar ljubljanske škofi je Filip Terpin; gl. NŠAL, fasc. 96/14. Simoniti, *Med knjigami*, str. 272.

¹³⁴ Ta enota ni identična s št. 50d, na seznamu je poleg oznake za slovar še dodano besedilo Nicolausa de Jawor in Marchesinijev *Mammotrectus*.

¹³⁵ Za zgodovino rokopisov od sredine 16. stoletja dalje gl. Kos – Stele, *Srednjeveški rokopisi*, str. 36–37, 38–39 in 47–51.

¹³⁶ Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, I*, str. 142–147.

¹³⁷ Gottlieb v uvodni predstavitvi Cod. 710 in zgodovini stikov med Melkom in Gornjim Gradom zapiše tudi podatek, da je Johann de Obernpering leta 1436 v Melku položil profeso, ki je domnevno identičen s prepisovalcem kodeksa Johannom /Janezom iz Obernburga/ Gornjega Grada; Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs, I*, str. 143.

vsebine, z izjemo nekaj zaključnih notic, da je rokopis iz pergamenta ali papirja,¹³⁸ ni nobenih drugih omemb glede materialnih danosti. Na seznamu so številna dela, ki jih je napisal Nikolaj iz Dinkelsbühla (ki je umrl leta 1433, sicer pa vrsto let živel v Melku), poudariti je treba več del Petra Lombarda (*Libri quattuor Sententiarum* in posebej *Quaestiones Sententiarum*) in njegovega učitelja Bernarda iz Clairvauxa; največ je pridižnih besedil. Zaradi značaja vsebin se nehote porajajo vprašanja o vključenosti gornjegrajskega samostana v proces, znanega kot reforma iz Melka.

Kratka oznaka vsebin je naslednja: 1. vprašanja o Prvi knjigi Sentenc (Petra Lombarda), traktat J. Gersona in traktat o 7 kanoničnih urah; 2. o Drugi knjigi Sentenc, pridige za postni čas; pridiga o Jezusovem pasijonu, izreki Tomaža Akvinskega; 3. približno petdeset pridig; 4. o vseh štirih knjigah Sentenc; 5. številne pridige, epistola Heinricha de Hassia o zrenju človeka na Boga; 6. različni traktati, pridiga Bernarda iz Clairvauxa, naslovljena na menihe v Clunyju; 7. pridiga Nikolaja iz Dinkelsbühla o Kristusovem prihodu (»dolga 32 folijev«), nedeljske pridige za vse leto, pridige o Kristusovem telesu; 8. traktat za in proti štirim poglavitnim stališčem husitov, traktat o spoznavanju sveta, pridige Johannesa Gewcza, Henricha de Hassia, o dovoljenem izkopu, o vrnitvi odtujenih dobrin, o dobrih lastnostih igre in zabave; 9. postila o Knjigi Modrosti Roberta Holkota iz Anglije (*multorum profunda*), 10. *dieta salutis* (sv. Bonaventure) ter *summa viciorum* (Guillauma Peyraulta); 11. Jernej Angleški, enciklopedija o naravi, Bonaventura o noviciatu, Johannes Gerson o polucijah; 12. o čudežih, o abecedi; 13. štirideset homilij Gregorja Velikega, »lep traktat« o duši in njenih zmožnostih; 14. pravila sv. Avguščina v nemščini, nato latinska različica in razlaga, večerni psalmi v nemščini; 15. postile Aleksandra iz Hallea o Janezovem evangeliju (na pergamentu), postile Nikolaja iz Lyre o Lukovem evangeliju (na papirju); 16. Izidor Seviljski *De summo bono*; o postu benediktinskih bratov, homilije Nikolaja iz Dinkelsbühla, Johannesa Palomarja, Johannesa Gersona, Casparja de Mayselsteina *totum in papiro et optimo correctum*; 17. dobesedna razlaga psaltra, Avrelij Avguštin o zrcalu greha, o čistosti žensk, Evzebijeva epistola o smrti sv. Hieronima, Huga de Folieto *De claustro animae*, Avguštin o *Magnifi cat*, Bernard o Marijinem vnebovzetju in Kristusovem trpljenju, verzifi cirano besedilo o Štirih knjigah Sentenc; 18. o Visoki pesmi, o tej temi tudi Orozij in Honorij, o petih Mojzesovih knjigah; 19. »dobra postila« o Eklezijastu; 20. razlaga Razodetja; 21. trije traktati Alberta Velikega, o govoru in molku, o tolažbi in nasvetu; 22. o čudežih svetnikov, o pomembnosti maše, pridige po letnem in svetniškem ciklu, metrična suma Raymunda,¹³⁹ o avtoritetah pravoslavne Cerkve; 23. *Soliloquia* Avrelija Avguščina in kratke molitve.

Še tretji dodatek: ko je Wolfgang Lazius v sredini 16. stoletja zaradi kartografskega dela ter zbiranja zgodovinskega gradiva potoval tudi po Kranjski in južni Štajerski,¹⁴⁰ je obiskal številne samostane. Tako je v Gornjem Gradu pridobil vsaj tri rokopise, kar sem že omenila. Vsi so dobili prostor v tedanji dunajski Dvorni

¹³⁸ Enote od št. 18 do 23 so v celoti na pergamentu.

¹³⁹ Verjetno ne gre za verzifi cirano *Summo* Rajmonda Penafortskega, ampak za delo iz zgodnjega 15. stoletja: Fr. Adam O.P.: *Summula metrica de Summa Raymundi*.

¹⁴⁰ Trenkler, Wolfgang Lazius. Humanist und Büchersammler, str. 186–203; za potovanja po Štajerski, posebej do Gornjega Grada in Žičke kartuzije v letu 1549 gl. str. 199.

biblioteki (in tudi četrti je iz Gornjega Grada, le da ni jasno, od kdaj);¹⁴¹ odselitev na Dunaj se ni zgodila le zato, ker so iz 10. in 11. stoletja, ampak predvsem zato, ker vsebujejo besedila, ki so redka ali sploh enkratna. V Cod. 329 je poleg različnih svetniških življenj Evgipijevo besedilo o življenju sv. Severina;¹⁴² v Cod. 330 je redko znan *Passio sancti Caesarii martyris*, tudi Cod. 358 je v jedru legendarij, Cod. 373 pa je bil zanimiv zaradi zgodovinskih dokumentov, ki so zbrani pod naslovom *Annales Mellicenses, Cremifaenses, Lambacenses, 1177–1348* in so bili pomembno delo v monastični historiografiji avstrijskih dežel. Ker pa so navedeni rokopisi bili v gornjegrajski knjižnici tudi po dramatičnem vdoru okolišnjih prebivalcev in pred Laziusovim obiskom, jih je lahko poznal tudi škof Lamberg.

* * * * *

Čeprav je življenjska pot Sigismunda pl. Lamberga (ok. 1420–1488) kar dobro dokumentirana,¹⁴³ naj na kratko obnovim: leta 1433 se je vpisal na dunajsko univerzo, kjer je končal študij na artistični fakulteti. Po nekaj letih službovanja kot župnik v Šmartinu pri Kranju je odšel leta 1446 študirat v Padovo in bil leta 1451 promoviran za doktorja cerkvenega prava. Padovanski doktorat iz kanonistike in sloves sposobnega moža sta mu odprla vrata na dunajski dvor. Postal je dvorni kaplan cesarja Friderika III. in cesarjev miloščinar, bil je v najožjem krogu cesarjevih zaupnikov, kot svetnik in prisodnik sodišča je prebil precej časa na Dunaju ali v Dunajskem Novem mestu, kjer je bil po večini nastanjen Friderikov dvor.¹⁴⁴ Ugled si je pridobil na mnogih področjih, pri čemer njegova pastoralna dejavnost seveda izstopa, bil pa je tudi papeški komisar za križarsko vojno proti Turkom itd. Po eni plati je bil povezan s cesarjem Friderikom III. in po drugi je prijateljaval z Enejem Silvijem Piccolominijem, dokler je ta še bil na dunajskem dvoru in preden je bil izvoljen za papeža. Ko so vesplošne politične razmere narekovale ustanovitve ljubljanske škofi je, sta se oba, cesar in papež, zedinila, da je za prvega škofa primerno imenovati Sigismunda pl. Lamberga; listina o njegovi potrditvi je bila izstavljena 6. junija 1463.¹⁴⁵ Ta uvod bi bil sicer odveč, če se ne bi njegovo delo zrcalilo tudi v naslovih navedenih knjig.

Potem ko je Friderik III. v nasprotju s svojim očetom, ki je dajal prednost izbrancem iz dunajskega, spodnjeavstrijskega prostora, med svetovalce in diplomate povabil osebe iz notranjeavstrijskih dežel, so se ob Lambergu v ožjem krogu

¹⁴¹ Gl. *Tabulae codicum manu scriptorum ... Vol. I: Cod. 1-2000*, Wien 1864. Za temeljne vsebinske podatke gl.: Cod. 329 – str. 46, Cod. 330 – str. 47, Cod. 358 – str. 53, Cod. 373 – str. 57. Literatura o vsakem rokopisu je dosegljiva na spletni strani <https://manuscripta.at>.

¹⁴² Wagendorfer, Ambrosius von Heiligenkreuz als Leser der Vita Severini, str. 42–48.

¹⁴³ O njegovem življenju in delu obstaja obsežna bibliografija; naslanjam se na besedilo: Dolinar, »Odličnejše mesto« Ljubljana, zlasti str. 25 dalje.

¹⁴⁴ Heinig, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*, str. 472–474, 553, 591 dalje, 801–804.

¹⁴⁵ Vse listine, povezane z ustanovitvijo ljubljanske škofi je in imenovanjem Sigismunda za prvega škofa, so dostopne v članku: Dolinar, »Odličnejše mesto« Ljubljana, Dolinar – Golob, *Odlično mesto ljubljansko*, str. 11–39.

uveljavili nekateri intelektualci iz naših krajev. Tako na dunajskem dvoru kot na univerzi so imeli tehtno vlogo; kljub večjemu številu Lambergovih vrstnikov¹⁴⁶ naj se omejim na tri, in sicer zaradi ohranjenih knjig, ki so jih podarili bodisi knjižnici Artistične fakultete ali knjižnici *Collegiuma Ducale*.¹⁴⁷

Brikcij Preprost (pred 1450–11505) je bil nekajkrat dekan na Artistični in pozneje Teološki fakulteti, rektor itd., svoja predavanja je pričel z vsebinami iz Aristotelovih del (od leta 1469 dalje), poznejša tema je bila *rhetorica nova*, torej je bil v osredju Cicero. Lhotsky je njegovo delovno pot označil kot zaporedje dejanj, ki so zaznamovala humanizem na dunajski artistični fakulteti.¹⁴⁸ Ne da bi se posebej poglobila v rokopise in prvotiske s podpisom Brikcija Preprosta (kar je edini nesporni dokaz njegove posesti), je med vidnimi enotami en rokopis s 44 sholastičnimi in teološkimi besedili (Cod. 4659), en prvotisk s Panormitanovimi komentarji h *Klementinam* (Ink. 2.F.26), trije rokopisi z deli starih in novih avtorjev o slovnici, retoriki, epistolografi ji (Cod. 3202, 3250 in 4991),¹⁴⁹ pet enot pa je osredotočenih predvsem na Cicerova, Aristotelova dela in spise, ki so komentarji k njim (Cod. 3147, Cod. ser. nova 39.086, Ink. 4.F.17, Ink. 3.C.9, In. 6.A.9).¹⁵⁰ V primerjavi z Lambergovim knjižnim popisom se naslovi del iz Preprostove knjižnice kažejo kot pomensko vzporeden sklop, kjer imajo prvo besedo knjige, ki so opora pri delu.

Tomaž Prelokar (Thomas de Cilia, Thomas Berlower ali Perlower ali Prelager; ok. 1430–1496) je postal Maksimilijanov učitelj potem, ko je ta že obvladal abecedo in ga je pričel učiti latinščino. Magister Thomas de Cilia je leta 1471 podaril svojemu – takrat komaj dvanajstletnemu – učencu Maksimilijanu dva rokopisa (Cod. 3210 in 3462) z deli Terencija, Ovida, Petrarke, z nekaj Piccolominijevimi (Pijevimi) epistolami, Cicerovimi pismi itd.¹⁵¹ Magistrski naziv je dosegel leta 1451, a pot ga ni vodila med univerzitetne profesorje, ampak v diplomacijo, k političnim nalogam, postal je stolnični prošt in škof v Konstanzi.¹⁵²

¹⁴⁶ Za razumevanje časa ter duhovnih in političnih razmer je Simonitijeva knjiga prvovrstna študija; pomemben je tudi natančen seznam študentov in odličnikov iz naših krajev na dunajski univerzi. Gl. Simoniti, *Humanizem na Slovenskem* (Dunajski bakalavriji in magistraturi artium 1447–1550), str. 245 dalje.

¹⁴⁷ Vsi trije, Preprost, Prelokar in Perger, so izčrpno predstavljeni v navedeni Simonitijevi knjigi.

¹⁴⁸ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 169 dalje.

¹⁴⁹ Starejšim avtorjem pripadajo npr. izvlečki iz *Gramatike* Aelija Donata, Servijeva razprava o zlogih, *Doctrinale puerorum* Alexandra de Villa Dei, med novejšimi pa so trije teksti o gramatiki Nicolaja Perottija, poleg tega še spisi Gasparina da Barzizza, Psevdo-Cicera, Poggija Bracciolinija, Francesca Aretina, pa 17 spisov o retoriki itd. Podrobneje: Golob, *Magister Brikcij Preprost de Cilia in njegove knjige* (v tisku, *Zbornik za umetnostno zgodovino*).

¹⁵⁰ Brikcij Preprost je bil tudi kustos Burse Ramung, ki ji je zapustil številne knjige, a so se menda številne enote porazgubile. Seznam knjig, ki obsega več kot sto naslovov, je: Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, 1, str. 498–502.

¹⁵¹ Obe posvetili, ki sta lastnoročni, Maksimilijanovi, sta reproducirani v: Luger, *Eine Erziehung*, str. 41.

¹⁵² Lhotsky obžaluje, da za tako odličnim humanistom niso ostali lastnoročni spisi, o njegovih političnih poteh pa več Heinig. Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*; o politični karieri Heinig, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*, str. 339, 382–383, 412, 438, 488, 506, 538–539, 592–598, 713, 729, 765–770, 898, 910 dalje.

Bernard Perger (tudi Pergerl, 1440–1501) je bil mož mnogih znanj, verjetno je študiral astronomijo in matematiko še pri Georgu v. Peuerbachu, pa tudi medicino in pravo, vendar je bil predvsem človek Artistične fakultete. Z njegovim podaritvenim kolofonom sta zaznamovana dva rokopisa v grščini,¹⁵³ še vedno pa sapo jemlje razkošni rokopis s koledarjem in razlagami zvezdnih vplivov (na koncu je celo volvela), ki ga je leta 1484 posvetil Frideriku III.¹⁵⁴ Perger je blažil napetosti med univerzo in cesarjem, pripadla mu je čast sestaviti *oratio in funere* za Friderikom III. in prav tako čast pred stolnico sv. Štefana s slavnostnim nagovorom pozdraviti novega cesarja Maksimilijana.¹⁵⁵ Perger je bil zaradi znanja grščine »popolni humanist«, sicer pa je prav on ustregel potrebi, da bi za »času primerno latinsko znanje«¹⁵⁶ pripravil slovnico: poznal je delo Niccoloja Perottija *Rudimenta grammatices* (Viterbo 1468), zares moderno slovnično delo, ki ga je preoblikoval za potrebe nemško govoreče javnosti. Njegova *Grammatica nova* je izšla že pred letom 1481 in potem vsako naslednje leto pri najrazličnejših tiskarjih, torej je bila prava uspešnica.¹⁵⁷

Ne Dunaj ne Dunajsko Novo mesto nista bila tako velika kraja, da se Lamberg ne bi mogel poznati z Brikcijem Preprostom, Tomažem Prelokarjem in Bernardom Pergerjem, res pa nimam pred seboj nobenega dokumenta, ki bi potrjeval stike med njimi.¹⁵⁸ Njihovim tukaj navedenim knjigam – ki nedvomno niso vse, kar so jih premogli – je vsaj delno mogoče slediti zaradi ekslibrisov, specifične pisave, ki pride do izraza v prvoosebni trenutkih, ko so med študijem spontano zapisali glose in komentarje, ob drugi priložnosti pa zgodovinske notice in posvetila; ekslibrisi so praviloma nekoliko oblikovani in zatorej podrejeni kinetiki roke v tej manj vsakdanji nalogi. Prav zato je pri listanju njihovega nekdanjega čtiva posebej razveseljivo, da je v njih toliko lastnoročnih sledov in ti bi imeli še tehtnejšo vlogo, če bi jih z analitično primerjavo postavili ob bok besedilu, ki ga glosirajo: roka vedečnega bralca.

Lamberg je bil prav gotovo seznanjen tudi z vsebinami knjig, ki jih je posedovala Artistična fakulteta. V 15. stoletju se je knjižnica sprva povečevala z darili znamenitih učenjakov, visokih mestnih uradnikov in cerkvenih odličnikov, recimo

¹⁵³ Suppl. Gr. 73 vsebuje besedila Basilija Caesarensisa, Gennadija in Leonarda Brunija; Suppl. Gr. 84 pa Isokratesa, Hesioda, Julija Polluxa, Aristotela, Mitridata itd.

¹⁵⁴ Cod. 2683.

¹⁵⁵ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 173 dalje.

¹⁵⁶ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 174.

¹⁵⁷ Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 174, pravi, da je najprej izšla v Padovi, leta 1482, vendar ISTC navaja starejši podatek, da je bil učbenik natisnjen pred (!) letom 1481 v Benetkah: Leonardus Wild; ISTC ip00278000. Na izvodu, ki ga hrani Bayerische Staatsbibliothek, BSB-Ink P-193, je njegov podpis: *Bernardus Berger*. – O njegovi vlogi visokega dvornega uradnika gl. Heinig, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*, str. 137–140, 207, 344, 485, 539–541, 576–579, 727–729, 994.

¹⁵⁸ V naslednjih objavah bom tej vsebini namenila več pozornosti (prim. Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 133 dalje), mdr. tudi njegovim dosežkom v naravoslovju, področju, kjer je užival velik ugled (o tem Faustmann – Luger, *Humanist und Naturwissenschaftler? Bernhard Perger zwischen Kanzleihumanismus, griechischer Philologie und dem Erbe Georgs von Peuerbach, Wissenschaft und Kultur an der Zeitwende*, Wien 2012).

od 1411 dalje, ko je freisinški škof Berthold von Wehing svojo osebno knjižnico zapustil univerzi, za njim Petrus von Pulka(u) itd. Z leti se je značaj knjižnice spreminjal¹⁵⁹ in po že omenjenem obisku veronskega knjigotrčca v letu 1467 je prišlo do bistvenega preokreta, saj je artistska fakulteta takrat nakupila vsaj 32 del z vsebinami antičnih in sodobnih italijanskih avtorjev. Na tem seznamu je tudi *Historia Troiana*, različna dela Gasparina da Barzizza¹⁶⁰ (ki so na Lambergovih listinah), vtis pa je, da je bila od tega časa dalje med dunajsko univerzitetno skupnostjo pozornost dosti bolj namenjena grško-rimski znanosti in literaturi kot poprtej. Zapisniki Artistske fakultete, ki natančno navajajo dotok knjižnih del, kažejo, da so poslej med darovi in zapuščinami skoraj dosledno vpisani tudi naslovi antičnih del in da je sploh več beletrističnih vsebin.¹⁶² Druga pravna in teološka dela avstrijskih in nemških avtorjev, prav tako slovarje in enciklopedije, ki so zapisani na Lambergovih listinah, navajajo številni zapuščinski dokumenti in zapisi o nakupih in predstavljajo železni repertoar v knjižnicah oseb, ki so imele pravne in teološke naloge. Nedvomno je bilo veliko tudi knjig, narejenih v nemških tiskarnah,¹⁶³ dasi tega ne imenujejo posebej, saj je to bila utečena navada. Knjižni naslovi, zapisani na obeh listinah, malone v celoti izpričujejo delovno osnovo, medtem ko o zasebnem beletrističnem, znanstvenem in fi lozofskem zanimanju škofa Sigismunda pl. Lamberga govori le nekaj enot. In seveda ni najti knjig, ki jih je odpiral v trenutkih osebne pobožnosti ali pa so bile osebno povezane z zgodovino njegove rodbine.

Lamberg je lahko v dunajskih knjižnicah našel malone vse strokovne, teološke in kanonistične spise, ki jih je želel prebrati, z utečeno prepisovalsko prakso po sistemu pecij pa je lahko naglo ustregel svojim željam in potrebam¹⁶⁴. Tako kot se je za stotinami knjig Artistske fakultete ohranilo samo precej dokumentov z naslovi in imeni avtorjev, so preminile tudi Lambergove knjige. Brez obeh dokumentov, reverza in darilne listine, pa še tega ne bi vedeli.

¹⁵⁹ Wagendorfer v analizi dunajskih univerzitetnih dokumentov predstavlja, kako je Dunaj v sredini 15. stoletja postajal odprt za humanistične tokove in je vsrkal bolj kot drugi kraji severno od Alp vsebine in oblike (tudi s pisavo, literarnimi zvrstmi itd.) humanističnih postulatov; omenjene tri profesorje, Preprosta, Pergerja in Prelokarja, ocenjuje kot slovensko oz. kranjsko trojico, ki je tvorila jedro humanistične misli na Dunaju. Wagendorfer, *Universitätsakten anders gelesen*, str. 203.

¹⁶⁰ Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, I, str. 482.

¹⁶¹ Vpis, datiran 17. julij 1470, da so za fakulteto kupili nezvezani, v seksternije zloženi deli Tita Livija in Aula Gelijsa za 23 fl orintov (... *fuert empti pro facultate Titus Livius et Aulus Gellius disligati in sexternis* ...) govori o zavzetem kupovanju vsega, česar knjižnica še ni premogla. Citat: Gottlieb, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs*, I, str. 483.

¹⁶² Sumarična predstavitev knjižnih daril ter o Pergerju in Preprostu: Lhotsky, *Die Wiener Artistenfakultät 1365–1497*, str. 166 dalje.

¹⁶³ Dunajskemu tiskarju Johannu Winterburgu sledimo šele od 1492 dalje, med zgodnjimi tiski pa je Pergerjev *Oratio in funere Friderici III imperatoris Viennae habita* (po 8. decembru 1493; ISTC ip00284000).

¹⁶⁴ Omenjeni rokopis Cod. 2683, v novejših inventarjih kratko imenovan *Kalender für Kaiser Friedrich III.*, je opredeljen kot Pergerjev avtograf! Gl. *Handschriftencensus I Wien Österr. Nationalbibliothek, Cod. 2683*. Kot prepisovalec enega od besedil v Cod. 3147 za Brikcija Preprosta (M. Tullio Cicero: *De inventione rhetorica libri II.*) se je podpisal Gregor iz Ljubljane: *Actum Wyenne per Gregory de Laybaco manus Anno dm. 1469.*

Priloga: Seznam izposojenih knjig, 22. januar 1478, in seznam podarjenih knjig, 16. marec 1484.

Seznam izposojenih knjig, 22. januar 1478, in seznam podarjenih knjig, 16. marec 1484.

Št.	revertz		darilna listina	avtorji in dela
		0d	Unum librum decreti sive decretorum antiquum in pergamana cum parva littera ligatum in asscribus obductis in viridi corio	<i>Jus antiquum (Collectio Dionysio-Hadriana)</i>
1	unum librum decretorum magnorum in pergameno de loca almana ligatum in asscribus abductis pelle rubea	1d	Item alium librum decretorum magnum in pergameno littera almanica scriptum etiam ligatum in asscribus obductis rubeo corio	<i>Decretum Gratiani (Concordia discordantium canonum resp. Concordantia discordantium canonum)</i>
2	alium librum decretorum novum stampatum in pergameno et minatum sive illuminatum etiam ligatum in asscribus abductis pelle rubea	2d	Item tertium librum decreti sive decretorum novum stampatum in pergameno ac miniatum et ligatum in asscribus et cetera rubeo corio obductis	<i>Compilatio tertia (= Decretales Innocentii papae)</i>
3	Item librum decretalium Gregorii in pergameno etiam in asscribus ligatum in forma carte regalis	3d	Item librum decretalium Gregorii	<i>Decretales Gregorii IX</i>
4	item librum Sexti in pergameno	4d	Item librum sexti	<i>Liber sextus decretalium Bonifatii VIII</i>
5	item librum Clementiarum in pergameno	5d	Item librum clementinarum omnes in pergameno cum suis glosis ordinariis et ligatus in asscribus	<i>Constitutiones Clementis V (Clementinae)</i>
6	item cardinales super prima parte secundi decretalium in carta regali	6d	Item librum sive volumen cardinalis super prima parte secundi decretalium in carta regali in papiro	Franciscus de Zabarella: <i>Commentaria in quinque libros decretalium (pars prima)</i>
7	item cardinales super tertio decretalium in carta regali	7d	Item librum eiusdem cardinalis super tertio decretalium etiam in carta regali et in papiro	F. de Zabarella: <i>Commentaria in quinque libros decretalium (tertia pars)</i>
8	Item cardinalem super quarto decretalium etiam in carta regalis	8d	Item eiusdem cardinalis volumen super quarto decretalium cum casibus interminis decretalium etiam in carta regali supradicta	F. de Zabarella: <i>Commentaria in quinque libros decretalium (quarta pars)</i>

9	item Jacobum de Sociis super quarto decretalium etiam in carta regali	9d	Item librum Iacobi de Sociis super quarto decretalium etiam in carta predicta	Jacobus de Zocchis de Ferraria: <i>Commentarius in quartum librum Decretalium</i>
10	item Angelum de castro super prima parte primi decretalium et panormitanum super clementines et aliis in uno volumine de carta mediana	10d	Item volumen Angeli de Castro super prima parte primi decretalium et panormitanum super elementis et aliis simile ligatis in carta mediana	Angelus de Castro: <i>Commentarius in decretales: pars prima in primi decretalium & Panormitanus</i> (Nicolaus de Tudeschis); <i>Lectura in Clementinas</i>
11	item Angelum de castro super secunda parte primi decretalium in carta mediana	11d	Item Angelum de Castro super secunda parte primi decretalium in carta mediana	Angelus de Castro: <i>Commentarius in decretales: pars secunda in primi decretalium</i>
12	item Angelum de castro super prima parte secundi decretalium in carta mediana	12d	Item Angelum de Castro super prima parte secundi decretalium in carta mediana	Angelus de Castro: <i>Commentarius in decretales: pars prima secundi decretalium</i>
13	item Angelum de castro super secunda parte secundi decretalium etiam in carta mediana	13d	Item Angelum de Castro super secunda parte secundi decretalium	Angelus de Castro: <i>Commentarius in decretales: pars secunda secundi decretalium</i>
14	Item Angelum de castro super tertio, quarto et quinto libris decretalium cum tertio repetitionibus in uno volumine in carta mediana	14d	Item Angelum de Castro super tertio, quarto et quinto libris decretalium cum certis repetitionibus in uno volumine in carta mediana ubi etiam continentur casus iuris in quibusquis ipso facto sententiam excommunicatione incurrat decretalium sexti et clementinarum	Angelus de Castro: <i>Commentarius super tertio, quarto et quinto libris decretalium</i>
15	Item consilia Friderici de Semnis et aliorum doctorum in uno volumine de carta regali	15d	Item librum consiliorum Friderici de Senis et aliorum doctorum in uno volumine in carta regali	Fridericus Petruccius de Senis: <i>Quaestiones, responsa, consilia, collationes de iure canonico</i>
16	Item vocabularium iuris cum titulis legalibus et tractatum de electione cum utilibus arengis in uno volumine in carta minori	16d	Item vocabularium iuris cum titulis legalibus et tractatum de electione cum aliquibus utilibus arengis in uno volumine in carta minori	–
17	Item casus Summarios decretalium Sexti et Clementinarum in papiro in forma medii actus	17d	Item casus summarios decretalium sexti et clementinarum in forma medii areus in papiro	Michael de Dalen: <i>Casus summarii Decretalium Sexti et Clementinarum</i>

18	item casus Summarios decretalium Sexti et Clementiarum cum summa decreti in papiro in forma regulare	18d	Item casus sumarios decretalium sexti et clementinarum cum summa decreti in papiro in forma regulare	Michael de Dalen: <i>Casus summarii Decretalium Sexti et Clementinarum</i>
19	Item unum librum de contractibus cum diversis tractatibus in canonibus et primo beati Bernardi per modum quadragesimo de contractibus	19d	Item unum librum de contractibus cum diversis tractatibus in canonibus et primo beati Bernhardini per modum quadragesimo de contractibus	Bernardinus Senensis: <i>De contractibus et usuris etc.</i>
20	Item super toto titulo de usuris et contractibus	20d	Item super toto titulo de usuris et contractibus	Bernardinus Senensis (?)
21	item de penitentiis et remissionibus, super conversis omnibus utriusque sexus et aliis quam pluribus in carta regali	21d	Item de penitentiis et remissionibus super capitulo omnis utriusque sexus et aliis quam pluribus in carta regali	Henricus de Odendorp: <i>Tractatus super decretalem de penitentiis et remissionibus (?)</i>
22	item unum librum cum multis et diversis tractatibus in quo primus tractatus est de ordine iudiciario Egidii Hostari in carta mediana	22d	Item unum librum cum multis et diversis tractatibus in quo primus tractatus est de ordine iudiciarii Egidii Foscarini in carta mediana	Aegidius Fuscuarus: <i>Ordo iudiciarius etc.</i>
23	item reportorium Milis alias absenti in legibus in carta mediana	23d	Item reportorium milis alias absenti in legibus in carta mediana	Giovanni Nicolò de Milis: <i>Repertorium iuris in legibus</i>
24	item reportorium Milis in canonibus in carta minori	24d	Item Reportorium milis in canonibus in carta minori	Giovanni Nicolò de Milis: <i>Repertorium iuris in canonibus</i>
25	item librum decisionum Rote antique in carta mediana	25d	Item librum decisionum antiquarum rote in carta mediana	Decisiones Rotae Romanae; Decisiones antiquae
26	item librum decisionum Rote novarum in carta mediana	26d	Item librum decisionum novarum rote in carta mediana	Decisiones Rotae Romanae; Decisiones novae
27	item librum platearii stampatum in carta minori vel arcali	27d	Item librum platearii stampatum in carta arcali	Giovanni (?) / Matteo (?) Platearius: neopredeljeno zdravilsko oz. medicinsko delo
28	item librum Bible stampatum in carta regali	28d	Item librum bible stampatum in carta regali in papiro	<i>Sveto pismo</i>
29	item sumam Reynery in theologia stampatum in carta regali	29d	Item librum summe Reynerii super theologia stampatum in carta regali	Rainerius de Pisis (R. de Rivalto): <i>Pantheologia sive Summa universae theologiae</i>

30	Item secundam secunde sancti(?) Thome scriptam in carta regali	30d	Item librum sancti Thome super secunda fi dei scriptum in carta regali	Thomas Aquinas: <i>Summa theologica, secunda secundae</i>
31	item catholicon in carta regali in pergamento stampatum et illuminatum	31d	Item librum catholicon in forma carte regalis in pergamento stampatum et miniatum sive illuminatum	Giovanni Balbi: <i>Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon</i>
32	item librum Fortalicium fi dei stampatum in carta regali	32d	Item librum intitulum fortalicium fi dei stampatum in carta regali	Alphonsus de Spina (Alfonso de Espina) <i>Fortalicium fi dei contra iudeos, sarracenos et alios christiane fi dei inimicos</i>
33	item librum auctoritatum et excerptarum Bible iuxta titulos secundum alphabetum in carta mediana	33d	Item librum auctoritatum et excerptorum bible triginta titulos secundum alphabetum in carta mediana	Johannes Calderini: <i>Librum auctoritatum et excerptorum bible triginta titulos secundum alphabetum</i>
34	item librum sermonum et omeliarum patrum de tempore et de sanctis et dyalogorum Beati Gregorij in uno volumine in carta arcali	34d	Item librum sermonum et omeliarum patrum de tempore et de sanctis et dyalogorum beati Gregorii in uno volumine in carta arcali	v. a.: <i>Sermones variae</i> ; v. a.: <i>Omeliae de tempore et de sanctis</i> ; Gregorius Magnus: <i>Dialogorum libri quattuor</i>
35	item alium librum sermonum et omeliarum patrum	35d	Item alium librum sermonum et omeliarum patrum	v. a.: <i>Sermones et omeliae</i>
36	item librum qui continet certos errores Hussitarum et reprobaciones eorundem et plures sermones synodales et plura prout reperitur in registro ipsius libri in uno volumine in carta arcali	36d	Item librum qui continet certos errores hussitarum cum suis reprobacionibus et plures sermones synodales prout reperitur in registro libri eiusdem in uno volumine	Nicolaus von Dinkelsbühl: <i>Tractatus contra errores Hussitarum & Auctoritates editae et per concilium Constantiense approbate</i> ; v. a.: <i>Sermones synodales</i> etc.
37	item sermones Beati Leonis pape stampatas in carta mediana	37d	Item librum sermonum beati Leonis pape stampatum in carta mediana in papiro	Leon I, Pont. Max.: <i>Sermones</i>
38	Item librum qui continet certos sermones et tractatus cuius libri sermo primus est de verbo domini secundus de Correa et reformatione faciei et tractatus qui vocatur lumen confessorum et plures alii sermones et tractatus prout in registro ipsius libri continetur in carta arcali	38d	Item librum quo continet certos sermones et tractatus cuius libri sermo primo est de verbo Domini secundus de Corea et reformatione faciei et tractatus qui vocatur lumen confessorum et plures alii sermones et tractatus prout in registro ipsius libri continentur in carta arcali	v. a.: Nicolaus von Dinkelsbühl (?): <i>De corea et reformatione faciei</i> ; Andreas de Escobar: <i>Lumen confessorum</i>

39	item librum de diversis sermonibus et tractatibus cuius in principio est sermo primus de ordine et dignitate sacerdotali deinde epistulae et evangelia per dominicas et de aliquibus sanctis et sermones de cruciata et plura alia prout in registro ipsius continetur in carta arcali	39d	Item alium librum de diversis sermonibus et tractatibus cuius in primo est sermo de ordine et dignitate sacerdotali deinde episcopali et evangelia per dominicas et de aliquibus sanctis et sermones de cruciata et plura alia prout in registro ipsius libri continetur in carta arcali in papiro	v. a.: Pseudo-Augustin (?). <i>Sermo de ordine et dignitate sacerdotali</i> ; Pius II, Pont. Max. (?). <i>Bulla cruciata contra Turcos</i> , etc.
40	item librum Beati Bernhardi super cantica canticorum in carta arcali	40d	Item librum beati Bernhardi super cantica canticorum in carta arcali	Bernardus Claraevallensis: <i>Sermones super Cantica canticorum</i>
41	item librum Rationales divinatorum in carta arcali	41d	Item librum rationalis divinatorum in carta arcali in papiro	Guilielmus Durandus: <i>Rationale divinatorum officiorum</i>
42	item librum postille et sermonum de tempore in pergamento	42d	Item librum postille et sermonum de tempore in pergamento	v. a.: <i>Postille et sermones de tempore</i>
43	duos libros Thome de Haselpach Sermonum de tempore in carta arcali	43d	Item duos libros sermonum de tempore hiemali et estivali Thome de Haselbach in papiro in carta arcali	Thomas Ebendorfer de Haselbach: <i>Sermones de tempore</i>
44	item librum sermonum Haselpach de Sanctis in carta arcali	44d	Item librum sermonum de sanctis dicti Thome de Haselbach in carta arcali	Thomas Ebendorfer de Haselbach: <i>Sermones de sanctis</i>
45	item librum celestium revelacionum Beate Brygite in carta arcali	45d	Item librum celestium revelacionum beate Byrgite in carta arcali	Biigitta, S.: <i>Revelationes</i>
46	item librum Sermonum de tempore per circulos anni in carta arcali	46d	Item librum quorundam sermonum de tempore per circulum anni in carta arcali	v. a.: <i>Liber sermonum de tempore per circulos anni</i>
47	item vocabularum secundum alphabetum. Yssidorus de summo bono, hystoriam Troianam, Naturalia et moralia Seneca de quatuor virtutibus cardinalibus in uno volumine in carta arcali	47d	Item quandam librum in uno continetur vocabularium secundum alphabetum, Ysidorus de summo bono, hystoria Troyana et naturalia et moralia Seneca in uno volumine in carta arcali	n. n.: <i>Vocabularium</i> ; Isidorus Hispalensis: <i>De summo bono</i> ; Guido delle Colonne: <i>Historia Troiana</i> ; Martinus Braecensis: <i>Formula vitae honestae resp. De differentis quatuor virtutum vitae honestae</i>

48	item librum intitulum scrutinium scripturarum stampatum in carta arcali	48d	Item librum quo intitulum scrutinium scripturarum stampatum in carta arcali	Paulus de Sancta Maria (Paulus Burgensis): <i>Scrutinium scripturarum contra perfidiam Iudaeorum</i>
49	item librum Ympnorum et sequentiarum cum suis expositionibus in carta arcali	49d	Item librum hymnorum et sequentiarum cum suis expositionibus in carta arcali ligatum asseribus obductis coreo fl aveo	n. n.: <i>Liber hymnorum et sequentiarum</i>
50	item librum Pronunciamentum de sanctis et tractatus de superstitionibus et pluribusque aliis in uno volumine in carta fracta arcali in asseribus obductis coreo fl aneo	50d	Item librum Luciani et Mamotrecti super biblia in carta arcali	50: v. a.; Nicolaus Magni de Jawor: <i>Tractatus de superstitionibus</i> etc. 50d: Guillelmus Brito: <i>Vocabularium biblicum (librum Luciani)</i> ; Giovanni Marchesini de Regio Lepidi: <i>Mamotrectus</i>
51	Item librum Luciani et Mamotrecti super biblia in carta arcali	51d	Item librum summe dictaminis epistolarum papalium et Petrum Plesensem in uno volumine	51: gl. 50d 51d: Tommaso da Capua: <i>Summa dictaminis, sive summa epistolandi</i> ; Petrus Blesensis: <i>Epistolae</i>
52	item librum Summe dictaminis epistolarum papalium et Petrum Plesensem in uno volumine	52d	Item librum epistolarum Gasparini cum synonymis et certis regulis in poetria et faceciis Poggi in uno volumine	52: gl. 51d 52d: Gasparinus da Barizza: <i>Epistolarum liber</i> ; Psevdo-Cicero: <i>Synonyma</i> ; Gian Francesco Poggio Bracciolini: <i>Liber Facetarum</i>
53	item librum epistolarum Casparini cum synonymis et certis regulis in poetica et faceciis Poggi in uno volumine in carta fracta arcali	53d	Item librum Bartholomei de naturis rerum in pergamento	53: gl. 52d 53d: Bartholomaeus Anglicus: <i>De proprietatibus rerum</i>
54	item librum Bartholomei de Naturis rerum in pergamento	54d	Item librum practice Wilhelmi de Placentia in medicinis in carta arcali in papiro	54: gl. 53d 54d: Guglielmo da Piacenza: <i>Cyrurgia (?)</i>
55	item librum practice Wilhelmi de placenta/placentis in medicinis	55d	Item librum medicinale de simplicibus et compositionibus et pluribus practicis medicinalibus etiam in carta arcali in papiro	55: gl. 54d 55d: n. n.
56	item librum medicinale de simplicibus et compositis et pluribus practicis medicinalibus	56d		56: gl. 55d

Viri in literatura

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAL 101, št. 456
NŠAL 101, št. 468

Spletni viri

- Alfaro, Juan, *Supernaturalitas fi dei iuxta S. Thomam: I. Functio ‚Luminis fi dei‘ & II. Functio ‚Interioris instinctus‘*, *Gregorianum*, 1963, vol. 44, no. 3, str. 501–542; no. 4, str. 731–787. <https://www.jstor.org/stable/23572819>; &: <https://www.jstor.org/stable/23573132> (dostop: 22. 1. 2021).
- Bernard, Paul P., *Jerome of Prague, Austria and the Hussites*. *Church History*, vol. 27, No. 1 (March 1958), str. 3–22. (<https://www.jstor.org/stable/3161330>, dostop: 12. 2. 2021).
<http://archivesetmanuscrits.bnf.fr/ark:/12148/cc67897n> (dostop: 12. 1. 2021).
<http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00041274/> (dostop: 4. 1. 2021).
<http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00061068> (dostop: 7. 1. 2021).
<http://digilib.hab.de/inkunabeln/li-4f-413-1-1/start.htm> (dostop: 4. 2. 2021).
<http://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/show/inc-iv-573>. (dostop: 7. 2. 2021).
<http://www.deutsche-biographie.de/pnd12244342X.html> (dostop: 16. 12. 2020).
<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/#I5> (dostop: 23. 1. 2021).
<http://www.manuscripta-mediaevalia.de/dokumente/html/obj90542201,T>. (dostop: 23. 1. 2021).
https://catholicism.enacademic.com/17091/papal_Decretals (dostop: 12. 1. 2021).
<https://daten.digitale-sammlungen.de/004/bsb0044451/>. (dostop: 7. 1. 2021).
<https://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00063823> (dostop: 7. 12. 2020).
<https://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00076968> (dostop: 8. 12. 2020).
https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/bav_pal_lat_675. (dostop: 24. 1. 2021).
<https://manuscripta.at>
<https://openn.library.upenn.edu/Data/0002/html/mscodex1215> (dostop: 23. 1. 2021).
<https://pre1600ms.beinecke.library.yale.edu/docs/ms916> (dostop: 15. 1. 2021).
<https://utrechtuniversity.on.worldcat.org/oclc/901221795>. (dostop: 11. 12. 2020).
- Medieval lore from Bartholomaeus Anglicus : Bartholomaeus, Anglicus, 13th cent : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive (dostop: 11. 1. 2021).
- Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs : Österreichische Akademie der Wissenschaften : Free Download, Borrow, and Streaming : Internet Archive.
- Robinson, P., Alphonso de Spina, *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. <http://www.newadvent.org/cathen/14216a> (dostop: 21. 1. 2021).
- Schnorr von Carolsfeld, Franz, *Katalog der Handschriften der Sächsischen Landesbibliothek zu Dresden, enthaltend die Abtheilungen Mscr. Dresd. A-D und F-H*. Dresden: Sächsische Landesbibliothek, 1979. [Urn:nbn:de:bsz: 14-db-id2753551872](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:14-db-id2753551872) (dostop: 17. 1. 3032).
- Thibodeau, Timothy M., *The Rationale Divinorum Officiorum of William Durand of Mende. A New Translation of the Prologue and Book One*. New York: Columbia University Press, 2007. <https://www.jstor.org/stable/10.7312/thib14180> (dostop: 11. 12. 2020).
www.antihus.eu/search.php (dostop: 22. 1. 2021).
www.textmanuscripts.com/medieval/marchesinus-regio-lepidi-mamotrectus. (dostop: 12. 1. 2021).
www.thelatinlibrary.com/martinbraga/formula.shtml. (dostop: 17. 1. 2021).

Literatura

- Aschbach, Joseph, *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhundert ihres Bestehens*. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1963.
- Baxandall, Michael, *Giotto and the orators. Humanist observers of painting in Italy and the discovery of pictorial composition 1350–1450*. Oxford, Oxford – Warburg Studies, 1971.
- Bernhard, Günther, Die Bibliotheksschenkung des Bischofs Sigismund von Laibach (1484). Ein Beitrag zum Humanismus in Innenösterreich. *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur.: Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005, str. 187–196.
- Bernhard, Günther, K arhivu in knjižnici v Gornjem Gradu. *Documenta patriarchalia res gestas Slovenicas illustrantia. Listine oglejskih patriarhov za slovensko ozemlje in listine samostanov v Stični in Gornjem Gradu (1120–1251). Patriarcheurenkunden von Aquileia für Slowenien und die Urkunden der Klöster Sittich und Oberburg (1120–1251)*. Wien/Dunaj – Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut = Slowenisches Wissenschaftsinstitut & Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006, str. 152–160.
- Bischoff, Bernhard, Libraries and Schools in the Carolingian Revival of Learning. *Manuscripts and Libraries in the Age of Charlemagne*. Cambridge: University Press, 1994, str. 93–114.
- Buchthal, Hugo, *Historia Troiana. Studies in the History of Mediaeval Secular Illustration*. London: The Warburg Institute & University of London, 1971.
- Dolar, France Martin – Golob, Nataša, *Odlično mesto ljubljansko in njegov prvi škof Sigismund Lamberg. 1420–1488*. <Ljubljana, Narodna galerija, 10. oktober 2019–5. januar 2020>.
- Dolar, France Martin, »Odličnejše mesto« Ljubljana in njen prvi škof Sigismund grof Lamberg (* 1420, škof 1463–1488), *Odlično mesto ljubljansko in njegov prvi škof Sigismund Lamberg. 1420–1488*. <Ljubljana, Narodna galerija, 10. oktober 2019–5. januar 2020>, str. 11–38.
- Fiedrowicz, Michael, Gregor I., der Große, *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1998, str. 259–262.
- Georges, Karl Ernst: *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch, 1–2*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1988.
- Golob, Nataša, *Manuscripta et fragmenta. 2: Srednjeveški rokopisi in rokopisni fragmenti. Narodna in univerzitetna knjižnica – Samostojni fragmenti*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Narodna in univerzitetna knjižnica, 2021.
- Golob, Nataša, *Srednjeveške in renesančne knjižne umetnine iz zakladnice Nadškofi je Maribor*. Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center, 2012.
- Gottlieb, Theodor, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Österreichs. I. Niederösterreich*. Wien: Adolf Holzhausen, K.u.k. Hof- und Universitätsbuchdrucker, 1915.
- Gottlieb, Theodor, *Über mittelalterliche Bibliotheken*. Leipzig: Otto Harrassowitz, 1890.
- Gspan, Alfons – Badalić, Josip, *Inkunabule v Sloveniji / Incunabula quae in Slovenia asservantur*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957.
- Heinig, Paul-Joachim, *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 1997.
- Kern, Anton, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz, 2*. Wien: Die österreichische Staatsdruckerei, 1956.
- Kos, France, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*. Ljubljana: Leonova družba, 1906.
- Kos, Milko, Francè Stelè: *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji / Codices aetatis mediae manu scripti qui in Slovenia reperiuntur*. Ljubljana: Umetnostnozgodovinsko društvo, 1931.
- Lehmann, Paul, *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz, Bd. 1: Die Bistümer Konstanz und Chur*. München: C. H. Beck, 1969.
- Lhotsky, Alfons, *Die Wiener Artistenfakultät 1365 - 1497. Festgabe der Österreichischen Akademie der Wissenschaften zur 600-Jahrfeier der Universität Wien*. Graz – Wien – Köln: Hermann Böhlau Nachf., 1965.

- Luger, Daniel, Eine Erziehung im Geist des Humanismus? Johannes Hinderbach und die Lehrer des jungen Maximilian. *Kaiser Maximilian I. Ein großer Habsburger* (ed. Katharina Kaska). Salzburg – Wien: Residenz Verlag, 2019, str. 36–45.
- Mlinarič, Jože, *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Orožen, Ignacij, *Das Benediktiner-Stift Oberburg*. Marburg: Selbstverlag, 1876.
- Reuter, Marianne: *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München: Die Handschriften aus der Quartreihe*. Wiesbaden: Harrassowitz, 2000.
- Rhodes, Dennis E., Notes on the Bibliography of Rainerius de Pisis, *British Library Journal*, 1996, str. 238–241.
- Rückert, Peter (ur.), *Ochsenkopf und Meerjungfrau. Wasserzeichen des Mittelalters*, Stuttgart: Harrassowitz – Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 2006.
- Schulte, Johann Friedrich von, Oldendorp, Heinrich von, *Allgemeine Deutsche Biographie* 24, 1887.
- Schulte, Johann Friedrich von: *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf Papst Gregor IX. II. Die Geschichte der Quellen und Literatur von Papst Gregor IX. Bis zum Concil von Trient*. Stuttgart: Akademische Druckerei, 1877.
- Simoniti, Primož, *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do sredine XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.
- Simoniti, Primož, Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. *Med humanisti in starimi knjigami*. Ljubljana: Slovenska matica, 2007, str. 271–315.
- Sösemann, B., Papierbewirtschaftung, v: *Lexikon des gesamten Buchwesens*, Stuttgart 1999², V, 524–525.
- Steele, Robert with Preface by William Morris: *Mediaeval Lore from Bartholomaeus Anglicus*. London: Clatto and Windus – Boston: John W. Luce and Co., 1907.
- Štih, Peter, Od 6. do konca 15. stoletja. Peter Štih, Vasko Simoniti, Peter Vodopivec: *Slovenska zgodovina. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Založba Modrijan, 2016, str. 34–219.
- Tabulae codicum manu scriptorum, praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum, Edidit Academia Caesarea Vindobonensis. Vol. I: Cod. 1–2000*. Wien: Venum dat Caroli Geroldi Filivs, 1864.
- Trenkler, Ernst, Wolfgang Lazius. Humanist und Büchersammler, *Biblos* 27/1978, str. 186–203.
- v. a., *Mittelalterliche Bibliothekskataloge Deutschlands und der Schweiz /MBK*
- v.a., *Library Catalogues: Bibliothekskataloge – Badw.de*.
- Volčjak, Jure, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana. 1140–1500*. Ljubljana: Nadškofijska, 2020.
- Wagendorfer, Martin, Ambrosius von Heiligenkreuz als Leser der Vita Severini. Ein Beitrag zur Rezeptionsgeschichte des Eugippius, *Ars et humanitas: Manu propria* (ur. Nataša Golob) VIII/2, 2014, str. 42–48.
- Wagendorfer, Martin, Universitätsakten anders gelesen. Kulturtransfer, Transformation und die Humanistica nördlich der Alpen. *Change in Medieval and Renaissance Scripts and Manuscripts. Proceedings of the 19th Colloquium of the Comité international de paléographie latine (Berlin, 16 – 18 September, 2015)* (ur. Martin Schubert – Eef Overgaauw), Turnhout 2019, str. 197–238.
- Wahrmund, Ludwig, *Der Ordo iudiciarius des Aegidius de Fuscurariis. Quellen zur Geschichte des römisch-kanonischen Prozesses im Mittelalter 3.1*. Aalen : Scientia Verlag, 1962²)
- Wyrwa, D., Leon I., der Große, *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Freiburg – Basel – Wien: Herder, 1998², str. 390–392.
- Žnidaršič Golec, Lilijana, Die Domherren von Laibach (Ljubljana) – Träger des Humanismus innerhalb und Ausserhalb der Laibacher Diözese / Ljubljanski kanoniki – nosilci humanizma znotraj in zunaj ljubljanske škofije, *Tu felix Europa. Der Humanismus bei den*

Slowenen und seine Ausstrahlung in den mitteleuropäischen Raum / Humanizem pri Slovencih in njegovo izžarevanje v srednjeevropski prostor (ur. Vincenc Rajšp, Feliks J. Bister, Miroslav Polzer). Wien – Ljubljana: Slovenski znanstveni inštitut – Založba ZRC SAZU, 2011, str. 85–108.

SUMMARY

Sigismund of Lamberg, the First Bishop of Ljubljana: A Borrower's Note from 1478 and a Deed of Donation from 1484

Nataša Golob

Sigismund of Lamberg was elevated to the episcopate of Ljubljana on 6 June 1463; almost fifteen years later, on 22 January 1478, he borrowed 55 books from the Ljubljana Chapter and six years later, on 16 March 1484, he donated them to the Cathedral Chapter. Both documents are preserved and contain the titles of manuscripts and printed books. The titles of 54 items on the borrower's note are repeated in the deed of donation, yet each list contains one extra item, thus totalling 56 titles. The document of donation clearly says that along with his episcopal insignia he gives "all of his 55 books and writings" to the cathedral chapter, excluding books from his monastery's library in Gornji Grad (Oberburg) and his liturgical books. As Lamberg speaks specifically about "his" books, it can be gathered that these are mostly books he collected during his studies in Padua and during the periods when he worked in Vienna as a court chaplain or court councillor. In both cities he certainly could buy and commission books that he required or wanted for his tasks; additionally, he could profit from several richly stocked libraries in Ljubljana and Carniola.

Both documents contain valuable data on the books' content and a few details about their material characteristics. Nine items were written on parchment and a few particularly extensive canonical compendia and encyclopaedias were printed. Adjectives used to refer to the books' size are hard to be defined – e.g. *arta regularis*, *arcalis*, *mediana*, *minori* etc. – because they do not appear in contemporaneous Austrian book catalogues.

The most valuable data refer to their content: both documents lack many names of authors and, inter alia, the paper at hand aims to identify the authors and books that were often referred to in general terms. Sigismund of Lamberg obtained his doctor's degree in canon law in Padua; for his episcopal office and otherwise he required solid support in the published papal adjudications and in the related documents. Therefore, one can justifiably assume that he had at his disposal all of the collections of decretals from *Collectio Dionysio-Hadriana* to the most recent glossed Clementines. This set is joined by commentaries on papal decrees, e.g. writings by Henricus de Segusio and Francesco de Zabarella, as well as Panormitanus' (Nicolaus de Tudeschis) commentaries on the Clementines. Among the most recent authors of canon law are Lamberg's contemporaries, whom he might have known in person, e.g. Jacobus de Zocchis de Ferrara or Angelo da Castro, both of whom taught at the University of Padua. Treatises from the German-speaking area were not as numerous (exceptions are texts by Henricus de Odendorp and his contemporary Michael de Dalen). Almost half of the titles are different studies and commentaries of canon law. They are accompanied by writings relating to legal proceedings (e.g. *Ordo iudiciarius* by Aegidius Fuscurarius). – Books with lexical and linguistic content are bridged by dictionaries (e.g. *Repertorium iuris* with explanations of legal terms compiled by Giovanni Nicolò de Milis; Giovanni Calderini's book with explanations of rare biblical terms is on the

list as well, as is Giovanni Marchesini's famous *Mammotrectus*; he also had Guillelmo Brito's dictionary *Librum Luciani*. Rainerius de Pisis' extensive encyclopaedia *Pantheologia* is listed as well, as is Bartholomaeus Anglicus' encyclopedia *De proprietatibus rerum*. – Theological texts that drew upon Biblical books (Isidore of Seville, Gregory the Great, Thomas Aquinas, etc.) were complemented by Guglielmo Durando's *Rationale divinarum officiorum* about the symbolism of sacral architecture and objects, as well as Christian liturgy.

Additionally, two books with a hostile disposition towards Jews and converts are included. Namely, *Fortalitium fi dei contra iudaeos, sarracenos et alios christiane fi dei inimicos* by Alphonso de Spina and *Scrutinium scripturarum contra perfidiam Iudaeorum* by Paulus of Burgos. Due to the heated atmosphere of Hussite controversies, Lamberg's library contained a book whose author is not mentioned. However, its title *librum qui continet certos errores hussitarum cum suis reprobacionibus...* indicates that this was a then-current ecclesiastical and political guideline that might have been written by Nicholas of Dinkelsbühl, a theological reformer, working at Melk and the University of Vienna. A few books cannot be defined in detail.

Books, containing sermons and homilies numbered several short texts and may have supported Lamberg's pastoral work. Renowned authors include Popes Gregory I and Leo I, a compendium of patristic sermons is represented by *librum sermonum et omeliarum patrum*; however, the bulk of the books were written by contemporary authors (e.g. Thomas Ebendorfer).

P. Simoniti, who was the first author, describing the document on borrowed books, highlighted books with linguistic and general educational goals. He stressed the presence of Gasparino da Barzizza's *Epistolae* and Pseudo-Cicero's *Synonima*; they are bound together with Giovanni Poggio Bracciolini's *Facetiae* and a text ... *certis regulis in poetria*, which was probably written by Godefridus/Galfridus de Vinosalvo from the end of the 12th century. All this reflects the efforts of the bishop's office to reach a high level of stylistically honed humanist Latinity.

A complete list of authors, quoted on Lamberg's documents cannot be carried together; however, at least 46 authors are identified, a mere 16 of whom were slightly older than him or belonged to his generation. Both documents indicate that the selection was thought out, with a prominent emphasis on content required for his work. At the same time, there is an abundance of titles intended for broad and in-depth education and those expressing the efforts for the stylistic excellence of Latin, which speaks about the profound humanist's interest in the classical language. As known, the intellectual change and Ciceronianism were impacted by the discovery of Greek and Roman texts that were dug up by early Italian humanists from Carolingian manuscripts in Italian, Swiss and German monasteries in the period of the Council of Constance. Manuscript copies of such writings in Lamberg's library attest to his inclusion in the early wave of humanism in Austria.

The article is concluded by two additional pieces of information. The first one refers to the data on medieval manuscripts in the Benedictine monastery at Gornji Grad, which was part of the mensa of the Bishopric of Ljubljana. The second piece of information refers to Lamberg's contemporaries in Vienna, Briccius Preprost, Tomaž Prelokar (Thomas de Cillia), and Bernard Perger, deans at the University of Vienna, diplomats and church dignitaries. They are regarded as a "Slovene" or "south Styrian" triad that formed the core of early humanism in Vienna and left the bulk of their books to the Artist Faculty.